

iktisat dergisi

Sayı: 538 Temmuz - Aralık 2017

Fiyatı: 10 TL.

ISSN 1302 3535

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin
hakemli yayın organıdır

Aylık Dergi

Kurucuları

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Sevil Usanmaz

Genel Yayın Yönetmeni

Serhat Aligil

Yayın Kurulu

Hikmet Akçiçek (Yazı İşleri Müdürü)
Aylin Aktükün, İlker Aktükün,
Serhat Aligil, Aylin Altınay, Başak Ergüder,
Özge İzdeş, Derya Kömürcü,
Yasemin Öztürk, Mehmet Türkay,
Berna Uymaz, Sinan Yıldırım

Editör Kurulu

Öztin Akgüç, Mehmet Altan, Kaya Ardic,
Cengiz Arın, Taner Berksoy, Fuat Ercan,
Nihat Falay, Tamer İşgüden,
Ahmet Haşim Köse, Kuvvet Lordoğlu,
Hakan Ongan, İzzettin Önder, Murat Özyüksel,
Ümit Şeneşen, Gül Günver Turan,
İşaya Üşür, Erinç Yeldan

Yayın Kurulu Sekreteri

Emrah Cengiz

Yönetim Yeri

Galipdede Cad. Birlik Apt. No:24/1 Tünel
34420 Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: +90 (212) 252 61 30 - 292 60 64
Fax: +90 (212) 292 60 85

E-Posta

iktisatdergisi@gmail.com

Dizgi ve Mizanpaaj

Halim Mert İnan - mertinan00@gmail.com

Baskı

Ceylan Matbaa
Maltepe Mah D. Paşa cad Güven iş Merk
No:83/ 317-318- 319 Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 613 10 79 Sertifika No: 23352

Dağıtım

Detay Dağıtım 0212 216 01 86

iktisat dergisi

tarafından taranmaktadır

Abone Koşulları

Yıllık 60 TL

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

Yıllık 50 TL

Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

İş Bankası: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;

görüşler yazarlara aittir.

Bir abonelik dönemi 6 sayıyı kapsamaktadır.

Yayın Türü: Yerel Sürekli Yayındır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi:

20 Mayıs 2018

İçindekiler

editörden 2

Ateş Uslu 50

rusya'da sosyalist düşüncenin
oluşumu: narodnizmden
marksizme (1840-1897)

Y. Doğan Çetinkaya 3

1917 devrimi'nin tarih yazımı

Hakan Güneş 69

bozkırda devrim:
türkistan'da sovyet iktidarı

İlker Aktükün 18

1917 ekim devrimi
neden rusya'da gerçekleşti?

Kıvaç Yiğit Mısırlı 82

kitap değerlendirmesi
komünizmin tarih dışı tarihi

Sinan Yıldırım 37

devrim ve savaş karşıtı hareket

Özgür Şahin 86

kitap değerlendirmesi
entelektüel bağlamı düşünmek:
bir disiplin olarak siyasal
düşünceler tarihine giriş

rusya'da sosyalist düşüncenin oluşumu: narodnizmden marksizme (1840-1897)

Ateş Uslu*

özet

Bu çalışmada, ütopyik sosyalist düşüncelerin gelişmeye başladığı 1840'lı yılların başından 1890'lı yılların sonuna uzanan dönemde Rusya'da sosyalist düşünüşün gelişiminin, dönemin düşünsel çeşitliliği dikkate alınarak ve teleolojik yaklaşımlardan kaçınılarak haritalanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Çernişevskiy ve Herzen gibi yazarların, erken dönem narodniklerin ve Plekhanov başta olmak üzere Rus Marksistlerinin düşünsel faaliyetlerine ve yürüttükleri temel tartışmalara değinilecektir. Yazıda, 20. yüzyıl başında ve 1917 Bolşevik Devrimi uğrağında yoğun bir şekilde gündeme gelen tartışma başlıklarının temellerinin 19. yüzyıl boyunca ütopyik sosyalist, narodnik ve Marksist siyasal düşünüş gelenekleri içinde yapılan entelektüel katkılarla atıldığına değinilecektir. Bu tartışmalarda "aşamalı devrim", "bilinç taşıma" ve "nesnelci/öznelci tarih anlayışı" konularının özel bir öneme sahip oldukları tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Narodnizm, sosyalist düşünce, Rus Marksizmi, Georgiy Plekhanov, Vladimir İlyiç Lenin

abstract

The Formation of Socialist Thought in Russia: From Narodnism to Marxism (1840-1897)

The article aims at mapping the development of socialist thinking in Russia from the genesis of utopian socialist thought in the 1840s to the end of the 1890s: It consists of an attempt at taking into consideration the intellectual diversity of the period and avoiding teleological approaches. To this aim, the article tackles intellectual activities and main debates of early socialist authors such as Chernishevskii and Herzen, of early narodnik generations, and of the Russian Marxists like Plekhanov. The article argues that the foundations for the main debates of the early 20th century and of the 1917 revolutions have been laid down throughout the 19th century, with the intellectual contributions of the utopian socialist, narodnik, and Marxist traditions of political thought. It also argues that the questions of "stages of revolution", "bringing class consciousness to the working class", and "subjectivist/objectivist theories of history" were themes of a crucial importance during that period.

Keywords: Narodnism, socialist thought, Russian Marxism, Georgii Plekhanov, Vladimir Ilich Lenin

giriş

Bolşevik Devrimi'nin düşünsel temelleri, devrimin başlıca önderlerinin düşünceleri merkeze alınarak çeşitli incelemelere konu olmuştur. Vladimir İlyiç Lenin (1870-1924), İosif Stalin (1878-1953) ve Lev Davidoviç Trotskiy'nin (1879-1940) yazıları ve kitapları ile sınırlı kalan bir sosyalist düşünce tarihi incelemesi, kaçınılmaz olarak, Bolşevik

Devrimi'nin düşünsel temellerinin ve daha sonra gelişen Sovyet Marksizminin kısıtlı bir çerçeveden kavranmasına neden olur. Bolşevik Devrimi üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmında Lenin'in ve diğer devrim liderlerinin çalışmaları tarih-üstü bir gerçekliğe sahip metinler olarak anlaşılır. Oysa Lenin, Trotskiy ve Stalin, eserlerinin

* Doç. Dr.
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

çok önemli bir kısmını kendi dönemlerinde yapılan entelektüel ve politik tartışmalara bir yanıt olarak ortaya koymuşlardır. Bolşevik Devrimi'nin düşünsel temellerinin kapsamlı bir değerlendirmesi, yalnızca devrim liderlerinin başlıca eserleri üzerinden değil, sonraki dönemlerde daha az hatırlanan ya da unutulmuş olan metinler üzerinden bir inceleme yapılarak gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda yapılacak bir incelemede yalnızca Marksist yazarların metinleri değil, onların yoğun bir diyalog içinde oldukları narodnik (halkçı) düşünürlerin metinleri de dikkate alınmalıdır.

Rusya'da sosyalizmin gelişimine dair yapılan incelemelerde çoğu zaman teleolojik (erekselci) bir yaklaşım benimsenmektedir. Teleolojik tarih yaklaşımlarında belirli bir dönemin incelemesi, bu dönemden sonra meydana gelecek olan olayların ışığında yapılır; düşünce tarihinde teleolojik yaklaşımlarda da belirli bir dönemde eser veren düşünürler sonraki dönemlerde verecekleri eserlerin ve yürütecekleri faaliyetlerin merceğinden değerlendirmeye tâbi tutulur. Örneğin 1917 Ekim Devrimi sırasında devrime düşman bir tavır alacağı bilinen bir yazarın erken dönem yazılarını inceleyen araştırmacılar, söz konusu yazılarda karşı devrimciliğin belirtilerini ya da öncüllerini arama eğilimine girebilirler. Henüz Bolşevik-Menşevik ayrımının bulunmadığı bir dönemin düşünce hayatını inceleyen araştırmacıların Lenin'in erken dönem yazılarında proto-Bolşevizmin, Yuliy Martov (1873-1923) ya da Pavel Akselrod (1850-1928) gibi yazarların eserlerinde ise proto-Menşevizmin izlerini aradıkları örneklerle sıklıkla rastlanır. Yine bu yaklaşıma bağlı olarak, sonraki dönemde birbirine karşı tutumlar takındığı bilinen yazarların tarihin belirli bir döneminde benzer bir düşünce savunabilmiş oldukları gerçeği de göz ardı edilir. Anakronik bakış açısının sonucu olarak geliştirilen teleolojik yaklaşım, eserlerin ve düşünürler arası bağlantıların yanlış ya da eksik bir şekilde değerlendirilmesine yol açar.

Bu çalışmada, ütopyik sosyalist düşüncelerin gelişmeye başladığı 1840'lı yılların başından 1890'lı yılların sonuna uzanan

dönemde Rusya'da sosyalist düşüncesinin gelişiminin, dönemin düşünsel çeşitliliği dikkate alınarak ve teleolojik yaklaşımlardan kaçınılarak haritalanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle ütopyik sosyalist düşüncenin narodnik düşünce ile birlikte gelişme gösterdiği 1840'lı yıllardan 1880'lerin sonuna uzanan dönem boyunca narodnik hareket içinde ortaya çıkan tartışmalara ve narodnik harekettten ayrıışan Marksist grupların ortaya koyduğu düşüncelere yoğunlaşılacaktır. İkinci bölümde ise sanayi işçilerinin toplumsal hareketliliğinin yoğunlaştığı 1890'lı yıllar boyunca Rusya'da sosyalist düşüncesinin seyri genel hatlarıyla incelenecektir.

I. ütopyik sosyalizmden narodnik düşünceye

a. sosyalist düşüncesinin temelleri:

ütopyik sosyalizm ve "halk" tartışmaları

Rusya'da 1840'lı yılların başından itibaren siyasal düşünceler alanında yapılan tartışmalar genellikle "Slavofiller" ve "Baticılar" arasındaki karşıtlığa atıfla incelenir (Walicki, 2009: 155, 219). Baticılar 18. yüzyıl başından itibaren I. Pyotr ("Büyük Petro", hük. 1682-1725) gibi Rus çarları tarafından başlatılmış olan Batılılaşma hamlelerinin devam etmesi gerektiğini düşünüyorlar, Batı Avrupa'da gelişmiş olan siyasal kurumların ve toplumsal-kültürel normların Rusya'da da yerleşik hale getirilmesini savunuyorlardı. Slavofil Rus entelektüelleri ise 1840'lar boyunca Rusya'nın güçlenmesinin Rus halkının (ve diğer Slav halklarının) kadim geleneklerinde, Rusya'nın tarihsel geçmişinde bulunan unsurların harekete geçirilmesiyle mümkün olacağını savunmuşlardı. Slavofilere göre Rus halkı (özellikle köylüler) Ortodoks Hıristiyan değerleri muhafaza ediyorlardı; bu değerlerin ortaya çıkarılmasıyla beraber bir Hıristiyan ütopyanın gerçekleşmesi ve ahlaki temellere dayalı, organik bir toplumun yeniden kurulması mümkün olacaktı (Offord, 2010: 245-247).

Bu noktada, Slavofil yazarların yücelttiği, sonraki dönemlerde de kapsamlı tartışmalara konu olan geleneksel köy topluluklarına kısaca değinmek gerekiyor. Rusya'da 19. yüzyıl başında iki tür kırsal topluluk

Bolşevik Devrimi'nin düşünsel temellerinin kapsamlı bir değerlendirmesi, yalnızca devrim liderlerinin başlıca eserleri üzerinden değil, sonraki dönemlerde daha az hatırlanan ya da unutulmuş olan metinler üzerinden bir inceleme yapılarak gerçekleştirilebilir.

Kırım Savaşı sırasında Rusya'da askeri ekipmanlar, demiryolları ve büyük ölçekli sanayinin eksikliği ortaya çıkmış, çarlık yönetimi sanayi kapitalizmini ve sermaye sınıfını geliştirmeyi, buna bağlı olarak da işçi sınıfını genişletmeyi hedef olarak ortaya koymuştu.

bulunuyordu: Bunlar, özel mülk niteliği taşıyan çiftliklerin dahil olduğu khutor'lar ile köylülerin toprakları ortaklaşa işledikleri köy komünleri (mir/obşçina toplulukları) idi. Yüzyılın ilk yarısında köy komünleri, slavofiller tarafından, modern toplumun tahribatına karşı bir çare olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Bu değerlendirmeler sadece Slavofiller tarafından yapılmıyordu; muhafazakâr siyasal düşüncelere sahip bir Alman iktisatçı olan Baron August von Haxthausen (1792-1866), 1840'lı yıllarda Rus köy komünlerini proleterleşmeye ve yoksullaşmaya karşı bir engel olarak görüyor, bu komünlerde yaşayan Rus köylülerinin geleneksel aile ruhunu ve kardeş sevgisini muhafaza ettiklerini düşünüyordu (Offord, 1986: 2).

Slavofiller ve Batıcılar arasındaki tartışma 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Rusya'da entelektüel yaşama önemli bir damga vurmuş olsa da, aynı dönemde Rus siyasal düşüncesinde bu tartışma içinde değerlendirilmesi mümkün olmayan arayışlar da yer alıyordu. Bu çerçevede, erken dönem sosyalist düşüncesinin (özellikle Fransız ütopyik sosyalistlerinin) Rusya'da yaptığı etkiden söz etmek mümkündür. Rusya'da ütopyik sosyalizmin gelişmesi Mikhail Lunin (1787-1845), Mihail Vasileviç Petraşevskiy (1821-1866) ve Aleksandr Herzen (1812-1870) gibi düşünürlerin çabalarıyla mümkün oldu. Lunin 1814-1816 arasında askerlik yaparken Fransız düşünürlere ilgi duymuş, özellikle de Claude-Henri de Saint-Simon'un (1760-1825) düşüncelerini keşfetmişti. Subayların Çar I. Nikolay'a (hük. 1825-1855) karşı Aralık 1825'te düzenledikleri Dekabrist isyanına katıldı, isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasını takiben sürgüne gitti ve sürgünde yazdığı yazılarla Saint-Simon'un düşüncelerinin Rusya'da yayılmasına katkıda bulundu (Billington, 1970: 322). Bir asilzade olan Petraşevskiy St. Petersburg'daki evinde yaptığı haftalık toplantılarla 1845'ten itibaren Charles Fourier (1772-1837) başta olmak üzere Fransız sosyalistlerinin fikirlerinin yaygınlaşmasını sağladı; 1840'ların ikinci yarısında Petraşevskiy Çevresi toplantılarına katılanlar arasında, o dönemde

genç bir yazar olan Fyodor Mihayiloviç Dostoyevskiy (1821-1881) de bulunuyordu. Herzen ise tıpkı Lunin gibi Dekabrist isyanına katıldı, bir süre sürgünde yaşadıkdan sonra Rusya'ya döndü; 1840'ların ilk yarısında Rusya'daki Batıcı çevreler içinde yer aldı ve Genç Hegelcilerden etkilenerek yazılar yazdı, 1840'ların ikinci yarısında ise Pierre-Joseph Proudhon'un (1809-1865) takipçisi oldu ve Paris'te Proudhon ile temasa geçti. Herzen 1847 ve 1854 arasında yazdığı bir dizi yazıda Rusya'daki köy topluluklarının Rus sosyalizminin temeli olduğunu savundu, Rusya'nın Batı Avrupa'nın geçtiği tarihsel aşamalardan geçmeksizin köy komünleri üzerinden sosyalizme ulaşabileceğini ileri sürdü (Offord, 1986: 2-3).

Kırım Savaşı (1853-1856) sonucunda Rusya'nın Osmanlı Devleti, Fransa, Birleşik Krallık ve Piemonte-Sardinya Krallığı'nın oluşturduğu ittifaka yenilmesi, iç politikada ve toplumsal yaşamda önemli dönüşümlerin ivme kazanmasına zemin hazırladı. Kırım Savaşı sırasında Rusya'da askeri ekipmanlar, demiryolları ve büyük ölçekli sanayinin eksikliği ortaya çıkmış, çarlık yönetimi sanayi kapitalizmini ve sermaye sınıfını geliştirmeyi, buna bağlı olarak da işçi sınıfını genişletmeyi hedef olarak ortaya koymuştu. Bu hedef doğrultusunda, toprağa bağlı mülksüz köylülerin (serflerin) özgürlüklerine kavuşturularak bir ücretli işçi sınıfının yaratılması gündeme geldi (Plekhanov & Zasulic, [1891] 1983: 97). Savaşın bitmesinden birkaç ay önce çar olan II. Aleksandr (hük. 1855-1881) 1855'te serfliği kaldırma yönünde adımlar atılacağını duyurdu.

Bu karar, Kırım Savaşı sonrasında çok sayıda yazar, politikacı ve sanatçının narod (halk) kavramına yoğun bir ilgi geliştirmesine kaynaklık etti: Serfliğin kaldırılacağına işaretinin verilmesi, köylü kitlelerinin siyasetin ve toplumsal yaşamın başat aktörleri olacağı yönünde bir umudu da beraberinde getirmişti. Batıcı entelektüellerin liberal yönelimli olanları köylülerin aydınlanmamış bir kitle teşkil ettiğini düşünürken, Batıcıların daha radikal yönelimli olanları ya da ütopyik sosyalizmden etkilen-

miş olan kimi yazarlar “halk”ın toplumsal dönüşümlerde büyük bir rol oynayacağına dair büyük bir umut besliyorlardı (Offord, 2010: 246, 249). Aleksandr Herzen ve Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy (1828-1889) gibi düşünürlerin 1850’li yılların ikinci yarısında Rus köylü halkının devrimci potansiyeli üzerine yazdıkları yazılar, bu dönemin tartışmalarını iyi bir şekilde yansıtır. Herzen 1850’lerin başından itibaren Rus köylü topluluğunun (mir) ortaklaşmacı (komünal) niteliğine dikkat çeker, köy komününü sosyalist bir ütopyanın temeli olarak ele alır (Claeys, 2011: 522; Offord, 2010: 248); Adam Smith gibi düşünürlerin önerdiği, bu dönemde liberal yazarlar tarafından savunulan, bireycilik ve rekabet üzerine kurulu sistemi tehlikeli bir iktisadi sistem olarak görür ve kapsamlı bir eleştiriye tâbi tutar (Dowler, 2010: 265).

Herzen’le aynı dönemlerde köy komünü üzerine kapsamlı değerlendirmeler kaleme alan bir diğer yazar olan Çernişevskiy St. Petersburg’da tarih ve filoloji okumuş, 1850’lerin başında kısa bir süre edebiyat öğretmenliği yapmıştı. Çernişevskiy 1850’lerde edebiyat eleştirisinden ekonomiye uzanan çeşitli konular üzerine yazılar yazdı. “Toprağın komünal mülkiyeti” konusunda yazdığı yazılarla tartışma yarattı; komünal mülkiyet savunusu, İvan V. Vernadskiy (1821-1881) başta olmak üzere çok sayıda yazarın tepkisini çekti. Vernadskiy 1850’lerde Rusya’da liberal politik ekonominin başlıca savunucusu idi (Zweynert, 2008: 63). “Toprağın Komünal Mülkiyetine Karşı Çıkanların Felsefi Önyargılarının Eleştirisi” başlıklı bir yazısı Aleksandr Puşkin’in (1799-1837) kurmuş olduğu *Sovremennik* (Çağdaş) dergisinde 1858’de yayımlandı. Çernişevskiy bu yazısında Vernadskiy başta olmak üzere “komünal mülkiyet”e karşı çıkarak özel mülkiyeti “eski politik ekonomi ekolünün dillere pelesenk olmuş o bayat görüşleri”ni savundukları için eleştirir. Ona göre toprak rantı komünal mülkiyete katılanlara ait olmalıdır (Çernişevskiy, [1858] 1976: 301-302). Çernişevskiy liberal politik ekonomistlerin yanında, komünal topluluk örgütlenmesinin Rus ya da Slav ırkının

doğuştan gelen özelliklerinin sonucu olduğunu düşünen Slavofilleri de eleştirir (Çernişevskiy, [1858] 1976: 304; Jones, 2011: 594). Ona göre toprakta komünal mülkiyet rejimi, ataerkil toplum biçimine yakın yaşayan bütün topluluklarda vardır, pek çok toplulukta ortadan kalkmış ve yerini özel mülkiyete bırakmıştır. Fizik, biyoloji, antropoloji gibi alanlardan çok çeşitli örnekler vererek şu sonuca ulaşır: “nerede öz açısından çok ileri gitmiş bir gelişim varsa, bu, gelişimin daha geri derecesinin biçimini yeniden kurmak demektir” (Çernişevskiy, [1858] 1976: 317). Çernişevskiy bu görüşün Schelling’in ve Hegel’in düşüncelerini yansıttığını da ekler. Bundan sonra kritik önemde bir soru sorar: “Her genel süreç, bütün mantıkî evrelerini geçmek zorunda mıdır, yoksa şartlar elverdiği ölçüde süreç belli bir evresinde sıçrama yapabilir mi ya da o evrimin süresi kısalmış neredeyse farkedilmez bir dereceye iner mi?” Bu soruya yanıt vermek için yine fizik, kimya ve gündelik hayat gibi çeşitli alanlardan örnekler verdikten sonra bir sürecin tüm aşamalarının yaşanmadan da daha üst bir aşamaya ulaşabileceğini, dolayısıyla özel mülkiyetin kurulmasına gerek duyulmaksızın komünal toprak mülkiyetine geçiş yapılabileceğini belirtir. Dolayısıyla Çernişevskiy bir yandan kapitalist özel mülkiyetin geleneksel toprak komününü dönüştürdüğünü kabul eder, diğer yandan da bu dönüşümün tamamlanmasını ve geleneksel toprak mülkiyetinin tamamen ortadan kalkıp yerini kapitalist özel mülkiyete bırakmasını beklemeksizin bir sosyalist toplumun kurulabileceğini düşünür (Dowler, 2010: 269-270).

Herzen ve Çernişevskiy gibi yazarlar serfliğin kaldırılması konusunda yapılan tartışmalara bağlı olarak “halk” kavramına ve köylülüğe özel bir önem veren yazılar yayımlıyor, diğer yandan da serfliğin kaldırılmasının sonuçları üzerine farklı ve kimi durumlarda zıt fikirler öne sürüyorlardı. Çernişevskiy bunun köylüleri daha fazla ezmek için geliştirilmiş bir proje olduğunu savunurken, Herzen ve liberaller serflerin özgürleşmesi projesine destek verdiler (McClelland, 1979: 26).

Herzen ve Çernişevskiy gibi yazarlar serfliğin kaldırılması konusunda yapılan tartışmalara bağlı olarak “halk” kavramına ve köylülüğe özel bir önem veren yazılar yayımlıyor, diğer yandan da serfliğin kaldırılmasının sonuçları üzerine farklı ve kimi durumlarda zıt fikirler öne sürüyorlardı.

**Serfliğin
1861 yılında
kaldırılmasını
takiben, tarım
işçileri biçimsel
bir özgürlük elde
etmekle birlikte
fiilen toprak
sahiplerine bağlı
kalmaya devam
ettiler.**

**b. serflerin özgürleşmesi,
sanayi kapitalizminin ve sanayi
proletaryasının gelişimi**

Serfliğin 1861 yılında kaldırılmasını takiben, tarım işçileri biçimsel bir özgürlük elde etmekle birlikte fiilen toprak sahiplerine bağlı kalmaya devam ettiler. Bunu takiben kırsal alanda başka reformlar da yapıldı; örneğin 1864'te ise sınırlı yerel özyönetim örgütleri olan zemstvo'lar kuruldu. Bu dönemde (1860'lı ve 1870'li yıllar boyunca) "narod" (halk) kavramı sanat ve düşünce alanında çok çeşitli yorumlara konu oldu, köy komünlerini idealize eden çeşitli düşünce ve sanat akımları ortaya çıktı. Örneğin Dostoyevskiy gibi yazarların da mensubu olduğu poşvenniçestvo akımı 1860'lı yıllarda muhafazakâr ideoloji ile klasik slavofil düşüncenin bir sentezini yaparak sıradan insanların istisnai ve olumlu özelliklere sahip olduğunu belirttiler. Edebi eserlerde ise 1860'lı yılların başına kadar hakim olan "etkisiz insan" imgesi yerini "pozitif kahraman" imgesine bıraktı (Offord, 1986: 7; 2010: 250, 252).

"Halk" kavramına neo-slavofil ve muhafazakâr açılardan yaklaşan yazarların yanında, kapitalizmin bütünüyle yayılmasını beklemeksizin bir tarımsal sosyalizmin kurulabileceğini savunan yazarların sayısı da arttı. Çernişevskiy Şto Dyelat'? (Ne Yapmalı?)' başlıklı 1863 tarihli romanında Rusya'da devrimin disiplinli bir profesyonel devrimciler partisi tarafından gerçekleştirilebileceğini savunuyordu (Kowalski, 2006: 60). Aynı dönemde sosyalist entelektüeller İngiltere başta olmak üzere kapitalist Batı'ya karşı kapsamlı bir tepki geliştirdiler. Aynı dönemde bu ve benzeri düşünceleri pratik düzlemde gerçekleştirmeye çalışan devrimciler ortaya çıktı; Sergey Neçayev (1847-1882) gibi devrimciler 1860'ların ikinci yarısından itibaren küçük devrimci örgütler kurarak köylü isyanları düzenlemeye çabaladılar (Perrie, 2000: 156). Bu dönemden itibaren bir Narodnik ("Halkçı") hareketin varlığından söz etmek mümkündür; devrimci narodnizm 1868-1872 yılları arasında şekil almıştır (Offord, 1986: 5, 8). Bu dönemde narodnik düşünceye ilham veren başlıca yazarlar arasında Pyotr Lav-

rov (1823-1900) önemli bir yere sahiptir. Lavrov 1868-1869 yıllarında kaleme aldığı, 1870'de ise kitap olarak yayımladığı Tarihsel Mektuplar'da ve 1870'lerin başından itibaren sürgünde bulunduğu İsviçre'de çıkardığı gazetelerde siyasal düşüncelerini ortaya koydu. Tıpkı diğer narodnikler gibi Lavrov için de köylü komünü kapitalist gelişime karşı insani bir alternatif teşkil eder; iktisadi gelişme (başka bir deyişle, kapitalizmin gelişmesi) ise Rusya'nın geleceğinin bağlı olduğu bu kuruma zarar vermektedir (Dowler, 2010: 274). Ona göre kapitalizmin gelişmeye devam etmesi halinde Rusya'da sosyalizmin kurulması imkânsız hale gelecektir, bu nedenle devrimcilerin acilen faaliyetlerini köylerde yoğunlaştırmaları gerekir. Entelektüeller halka olan borçlarını toplumsal adaleti savunarak ödeyebilirler (Offord, 1986: 7, 9). Lavrov entelektüellerin halkı körü körüne takip etmeyip ona öncülük etmesi gerektiğinin altını çizmekle birlikte devrimin küçük bir azınlık tarafından halka "tepeden" empoze edilemeyeceğini de sürekli olarak vurgular; ona göre Rusya'da bir darbe yapmak kolaydı, ancak kalıcı dönüşümler için halk desteğine ihtiyaç vardır. Lavrov'un yazıları 1860'ların sonu ve 1870'lerin başında narodnik eğilimli genç entelektüeller üzerinde büyük bir etki yapmıştır (Offord, 1986: 7, 9; 2010: 254).

Rusya kökenli bir anarşist düşünür ve militan olan (bu dönemde ise Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde sürgünde yaşayan) Mikhail Bakunin'in (1814-1876) düşünceleri 1860'lı yılların sonunda ve 1870'lerin başında Rusya'da devrimci çevrelerde büyük bir etki yapmaya başladı. Bakunin aynı dönemde Uluslararası İşçi Derneği (Birinci Enternasyonal) içinde de etki sahibi olmaya başlamıştı (McClellan, 1979: 45). Bakunin'in şiddetli isyankârlığı ön plana çıkarması, isyana övgü yapması ve kendi kendini yaratan, ne olduğunu seçen bir insan tasviri yapması bu dönemin Rus devrimcileri üzerinde büyük bir etki yaptı. Bakunin'in Devletçilik ve Anarşi adlı 1873 tarihli kitabına ek olarak, "Ek A" başlığıyla yayımlanan bir yazısı, Rus devrimcileri 1870'li yıllarda en çok etkileyen

metinler arasında yer alıyordu. Bakunin bu metninde köylü kitlelerinin içgüdüsel sosyalizminden söz eder, entelektüellerin köylülere öğretecek bir şeyleri olmadığını söyler (Offord, 1986: 11, 13). Bakunin bir yandan narod kavramına olumlu bir anlam verir, diğer yandan da narod'un devrimci bir stratejinin merkezine yerleştirilmesi için çaba gösterir; Rusya'da köy komünlerinde özyönetim geleneğinin bulunduğunu öne sürer, devletin ve kapitalizmin eşzamanlı olarak yıkılmasıyla birlikte halkın bu özyönetim ve ortak mülkiyet geleneklerinin yeniden yeşerebileceğini savunur (Offord, 2010: 253; Dowler, 2010: 275). Bakunin bu görüşleriyle Lavrov'a kıyasla çok daha anti-entelektüalist bir konumda bulunur. Bakunin bu dönemde çok sayıda narodniği etkilediği gibi, Rusya'da özgün bir anarşist yoruma da ilham kaynağı olmuştur: 1870'lerin başında kendi sınıfına yabancılaşmakta olan genç bir aristokrat olan Pyotr Kropotkin, 1872'de İsviçre'de Bakuninci çevrelerle bağlantı kurmuş ve kendi anarşizm yorumunu geliştirmeye başlamıştır (Cahm, 1989: 25-26), ancak 1876'dan itibaren sürgünde yaşamış, Ekmeğin Fethi (1888) gibi temel önem taşıyan eserlerini Londra'da sürgünde bulunduğu yıllarda kaleme almış ve Rusya'daki devrimcilerle sınırlı bir bağlantısı olmuştur. Narodnik aktivistler yayın ve çeviri faaliyetlerine büyük bir ilgi duyuyorlardı. Narodnikler Karl Marx ve Friedrich Engels'in sosyalizm yorumuyla hemfikir olmasalar da onların eserlerini takip ediyorlardı. Aynı dönemde Marx da Rusya toplumunun kapsamlı bir incelemesinin yapılmasını gerekli görmüş, 1869'da Rusça öğrenmeye başlamıştı. Komünist Parti Manifestosu'nun ilk Rusça çevirisinin 1869'da Bakunin tarafından yapılmış olması dikkat çekicidir. Bakunin bu dönemde Birinci Enternasyonal içinde Marx ile doğrudan doğruya karşı karşıya gelmiş olsa da Manifesto'daki fikirleri önemsemiş ve eseri çevirmeye ve Rusya'da tanıtmaya değer bulmuştu. Bu dönemde Rusya'da en çok etki yapan kitaplardan biri, Vassiliy Vassiliyeviç Bervi'nin (1829-1918) "Flerovskiy" takma adıyla 1869'da yayımladığı Rusya'da İşçi

Sınıfının Durumu başlıklı kitabıdır. İskoçya asıllı bir yazar olan Bervi-Flerovskiy, "işçi sınıfı" kavramına son derece geniş bir anlam verir, tüm çalışanları bu başlık altında alır; ayrıca "halk"ı cahil ya da yetersiz görenlere karşı bir halk yüceltmesi ve savunusu yapar (Offord, 2010: 253; Dowler, 2010: 272). Yazar Rusya'daki işçi sınıfının durumunun Batı proletaryasının durumundan çok daha kötü olduğunu söyler, devletin koyduğu vergilerin, kapitalist spekülörlerin ve tüccarların işçi sınıfının yoksulluğuna neden olduğunu savunur. Bervi-Flerovskiy'e göre Batı tarzı bir iktisadi-toplumsal kalkınma Rusya için uygun değildir; Rusya'nın kapitalist olmayan bir sınıai kalkınma yoluna girmesi gerekir (Dowler, 2010: 272).

Avrupa'nın çok çeşitli ülkelerinde 1860'ların sonunda ve 1870'lerin başında grev dalgaları ortaya çıktı. Alman devletlerinde ve Fransa'da 1868'de, Belçika'da ise 1860'da yaşanan grevlerden sonra St. Petersburg'da 1870 yılında grevler yapıldı (Hobsbawm, 1995: 138). Sonraki yıllarda Avusturya-Macaristan, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık'ta da grevlerin sayısı arttı. Bu dönemde kimi narodnikler Marx ve Engels'in eserlerine özel bir ilgi duydular; Batı Avrupa'da sürgünde bulunan narodnik devrimci German Lopatin (1845-1918) 1870'te Londra'da Marx ile tanıştı ve Kapital'in birinci cildinin Rusça çevirisine başladı. Çeviri, St. Petersburg'da bir özel bankada muhasebeci olarak çalışan narodnik eğilimli Nikolay Danielson (1844-1918) tarafından tamamlandı ve 1872'de yayımlandı (Laue, 1954: 14, 16; Offord, 1986: 5). Danielson narodnik hareket içinde yer almakla birlikte kendini Marksist olarak da tanımlıyor, Marx ile mektuplaşıyordu (onun ölümünden sonra da Engels ile mektuplaşmaya devam etti). Bu dönemde sansür uygulamalarının yaygınlaşmış olmasına rağmen eser sansürden geçebilmiş; sansür otoriteleri Marx'ın çalışmasını bilimsel-akademik bir çalışma kabul ettikleri için yasal olarak yayımlanabilmişti. Kitap neredeyse tüm narodniklerin ilgisini çekti; bu dönemde narodnikler Kapital'i kapitalizmin Rusya'da kesinlikle

Narodnik aktivistler yayın ve çeviri faaliyetlerine büyük bir ilgi duyuyorlardı. Narodnikler Karl Marx ve Friedrich Engels'in sosyalizm yorumuyla hemfikir olmasalar da onların eserlerini takip ediyorlardı.

Narodnik militanların faaliyetleri 1870'lerin ilk yarısı boyunca yoğunlaştı. Narodniklere karşı büyük bir tutuklama hareketinin başlatıldığı 1873 yılında çok sayıda narodnik genç entelektüel "Halka Gidiş" hareketini başlattı.

kaçınılması gereken bir sistem olarak ortaya koyan bir kitap olarak yorumlamışlardı (Walicki, 2011: 830).

Narodnik militanların faaliyetleri 1870'lerin ilk yarısı boyunca yoğunlaştı. Narodniklere karşı büyük bir tutuklama hareketinin başlatıldığı 1873 yılında (Offord, 1986: 17) çok sayıda narodnik genç entelektüel "Halka Gidiş" hareketini başlattı. 1873'te, özellikle de 1874'ün yaz aylarında çoğunluğu öğrencilerden oluşan 2000'e yakın genç bu harekete katıldı. Volga havzasında bulunan köylere gidip çok çeşitli mesleklerde çalıştılar; bu şekilde bir yandan köylerdeki sade yaşamın bir parçası olmayı, diğer yandan da köylü kitlelerini örgütleyerek bir köylü isyanı başlatmayı amaçlıyorlardı (Offord, 1986: 17, 20; Perrie, 2000: 156). Bu hareket 1874'ün sonbahar aylarında 1600 civarında narodnik gencin tutuklanmasıyla sekteye uğradı (Offord, 1986: 17).

"Halka Gidiş" hareketinin başarısızlığa uğramasının sonrasında narodniklerin bir kısmı gizli örgütler kurmaya yönelirken, bir diğer kısmı bilimsel çalışmalar üzerine yoğunlaştı. St. Petersburg'da 1876'da devrimci narodnik entelektüelleri bir araya getiren Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) örgütü kuruldu; örgüt 1877 boyunca merkezi ve disiplinli bir örgüt haline geldi ve "Halka Gidiş" gibi barışçı bir hareketin başarısızlığa uğramasından sonra terör eylemlerini başlıca propaganda yöntemi olarak görmeye başlayan narodnik gençlerin çekim merkezi oldu (Offord, 1986: 21, 23). Zemlya i Volya üyeleri 1877'den itibaren çok sayıda terör eylemi düzenleyerek Rusya'da bir devrim hazırlama çabasına giriştiler; eylemleri çoğunlukla üst düzey bürokratları hedef alıyordu.

Bu dönemden itibaren Rus narodnikleri arasında Pyotr Tkaçov (1844-1886) gibi narodniklerin devrime dair düşünceleri yaygınlaşmaya başladı. Tkaçov 1860'ların sonundan itibaren eserlerini vermiş olmasına rağmen 1870'ler boyunca etkili olmamış, önerdiği taktikler dönemin Lavrov ve Bakunin etkisi altındaki narodnikler tarafından "Jakoben" ve "Blanqui'ci" olmakla eleştirilmişti (Offord, 1986: 2, 13, 16). Diğer narodnikler gibi Tkaçov da Rusya'nın sos-

yalizme doğru kendine özgü bir yolu olduğunu düşünür ve bu yolda kapitalist gelişme aşamasının atlanabileceğini savunur, ancak Auguste Blanqui'nin (1805-1881) 1820'lerden itibaren Fransa'da devrimci "komplo"lar düzenlemek yoluyla burjuva iktidarını devirme girişimlerinden ilham alarak Rusya'da bir devrim gerçekleştirilmeye çabalar. Döneminin diğer devrimcilerinin aksine köylülüğü yüceltmez, onun devrimci potansiyelinden kuşku duyar; devrimin kitlelerin gerçek dünyasını anlayabilen az sayıda entelektüel tarafından, "yukarıdan" taşınabileceğini savunur (Offord, 1986: 14-15). Cenevre'de sürgündeyken 1875-1881 arasında çıkardığı Nabat (Zehir) gazetesinde yayımladığı yazılarda devrimin acilen yapılması gerektiğini vurgular (Offord, 1986: 14). Tkaçov'un bu görüşleri ve benzeri görüşler Zemlya i Volya başta olmak üzere dönemin devrimci narodnik çevrelerinde etkili olmuştur.

Narodnik hareket 1870'lerin ikinci yarısında Zemlya i Volya ve benzeri devrimci militan çevreleriyle sınırlı değildi. Bu dönemin etkili narodnik yazarlarından olan Nikolay Konstantinoviç Mikhaylovskiy (1842-1904), 1860'ların sonundan itibaren nesnelci, determinist ve pozitif bilimlerin yöntemlerini eleştirmişti; 1870'li yıllarda ise Oteçestvennye Zapiski (Anavatan Notları) adlı prestijli dergide yazdığı yazılarla nesnelci olarak değerlendirdiği Marksist görüşleri karşısına aldı. Mikhaylovskiy, 1877'de yayımladığı bir yazıda Marx Kapital'de tüm toplumların kapitalist aşamadan geçtikten sonra komünizme geçeceğini düşündüğünü, böylece kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme ulaşmaya çalışan Rus devrimcilerin çabalarını azımsadığını belirtir. Marx, aynı yıl içinde Mikhaylovskiy'e cevaben yazdığı ancak taslak olarak kalan mektubunda Kapital'de ilkel birikim üzerine yer alan tespitlerin Batı Avrupa'da feodal ekonomik düzenden kapitalizme geçişin izini sürmekle sınırlı olduğunu söyler, ona göre "tarımsal üreticinin mülksüzleşmesi" süreci İngiltere'de kökten bir biçimde gerçekleşmiştir, diğer Batı Avrupa ülkelerinde ise gerçekleşme sürecindedir. Bu sürecin Rusya'da nasıl bir süreç

izleyeceği tartışma konusudur: Rusya'nın kapitalistleşme süreci, köylülerin önemli bir kısmının proleterlere dönüşmesiyle başarılı olabilir. Marx, bu sözlerden sonra, yaptığı analizlerin tüm bağlamlara uygulanabilecek olan şablonlar teşkil etmediğini de belirtir ve önemli bir metodolojik değini yapar:

çarpıcı benzerlikleri olan ama farklı tarihsel koşullarda geçen olaylar tamamen farklı sonuçlara yol açtı. Bu evrim formlarını ayrı ayrı inceleyerek ve sonra karşılaştırarak bu fenomenlere dair ipuçlarına kolaylıkla varılabilir, ama en yüce erdemi tarihsel olanın üstünde olmak olan genel bir tarihsel-felsefi teoriyi maymuncuk gibi kullanarak asla değil (Marx [1877] 2017: 611-612).

Sonraki yıllarda işçi hareketinin gelişmesi Rusya'da halk kavramının yeniden tanımlanmasını beraberinde getirdi. St. Petersburg'da 1878-1879'da gerçekleşen grevler, neredeyse tüm entelektüellerin ilgisini çekti (Plekhanov, [1884a] 1974: 342). Georgiy Valentinoviç Plekhanov (1856-1918) başta olmak üzere kimi Zemlya i Volya üyeleri bu yıllarda yayımladıkları yazılarında şehirlî işçilerin durumuna özel bir ilgi gösterdiler (Offord, 1986: 21). Söz konusu grevler işçi örgütlenmelerinin ve sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasına da zemin hazırladı. St. Petersburg işçilerinin 1878'de kurduğu "Kuzey Rus İşçileri Birliği" adlı gizli örgütün 1879 başlarında yayımlanan programı, Rus proletaryasının taleplerini sıralarken siyasal özgürlükleri merkeze koyar (Plekhanov & Zasuñiç, [1891] 1983: 99). Program, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin program metinlerinin ve Birinci Enternasyonal metinlerinin etkilerini yansıtıyordu. Programda Rusya'da komünlerin oluşturduğu bir özgür halk federasyonunun kurulması gerektiği söylenir; "komün" (obşçına) terimine atıf yapılırsa da program narodnik etkiler taşımaktan uzaktı ve esas olarak ürünlerin ve üretim araçlarının işçi-üreticilerin elinde olması gerektiği vurgulanır. Programda Hıristiyanlığa da çeşitli atıflar yer alır; St. Petersburg'un devrimci işçileri

kendi programlarının İsa'nın sevgi ve kardeşliği vurgulayan sözleriyle benzerliğine dikkat çeker ve gerekirse ilk Hıristiyanlar gibi zulüm göreceklerini söylerler (Kuzey Rus İşçileri Birliği, [1879] 1983: 42-43).

c. narodnik hareketin bölünmesi ve ilk marksist gruplar

Rusya'da devrimci hareketlerin gelişimi 1870'lerin sonundan itibaren yeni bir seyir aldı. Bu dönemde narodnik hareket içinde sanayi işçileri karşısında takınılması gereken tutum ve devrim stratejisi konusunda önemli tartışmalar yaşandı. Narodniklerin tüm stratejilerini üzerine kurmuş oldukları köy komünü, 1870'lere gelindiğinde bir eşitler topluluğu olmaktan uzaklaşmış, sınıfsal olarak bölünmüş bir topluluk haline gelmişti (Dowler, 2010: 277). Artık narodniklerin bir kısmı köylülerin küçük burjuva haline geldiğini düşünüyor, sanayi proletaryasının devrimci sınıf olduğunu savunuyor, proletarya devriminin bir "burjuva-kapitalist" dönemden sonra mümkün olacağına dair fikirler öne sürüyorlardı (Dowler, 2010: 277). "Kuzey Rus İşçileri Birliği" programının yayımlanmasını takiben 1879 başında Zemlya i Volya üyelerinin bir kısmı, örgütün içinde "burjuva eğilimler" bulunduğunu ileri sürerek programa eleştiriler getirdiler, örgüt programındaki "siyasal özgürlük" vurgusunu eleştirdiler (Plekhanov & Zasuñiç, [1891] 1983: 99; Offord, 1986: 22). Bazı Zemlya i Volya üyeleri ise sosyalist düşüncelere ve sanayi işçi proletaryasına yönelik olarak geliştirmiş oldukları ilgiyi devam ettirdiler. Bu tartışmaların etkisiyle narodniklerin başlıca örgütü olma özelliğini üç yıl boyunca koruyabilmiş olan Zemlya i Volya 1879'da ikiye ayrıldı. Nikolay Aleksandroviç Morozov (1854-1946) ve Lev Aleksandroviç Tikhomirov (1852-1923) gibi çok sayıda Narodnaya Volya (Halkın İradesi) örgütü bünyesinde terör eylemlerine dayalı bir devrimci strateji savunuyorlardı. Plekhanov'un liderliğinde toplanan Pavel Akselrod, Lev Deutsch (1855-1941) ve Vera Zasuñiç (1849-1919) gibi narodniklerin oluşturduğu Çornyi Peredel (Kara Bölüşürme) örgütünün üyeleri ise narodnik propagandacıların köylü kitlelerine yönelik

Rusya'da devrimci hareketlerin gelişimi 1870'lerin sonundan itibaren yeni bir seyir aldı. Bu dönemde narodnik hareket içinde sanayi işçileri karşısında takınılması gereken tutum ve devrim stratejisi konusunda önemli tartışmalar yaşandı.

Rusya'da kapitalizmin gelişim sürecinin 1880'lerin başından itibaren ivme kazanması ise gerek narodnikleri, gerekse Marksistleri kapitalist gelişme konusunda kapsamlı incelemeler yapmaya teşvik etti.

propaganda geliştirmede yetersiz kaldıklarını düşünüyorlardı; başlangıçta son derece sınırlı etkisi olan bu örgütün mensupları zamanla Marksizm'e yaklaştılar.

Narodnaya Volya'nın başlıca teorisyenlerinden olan Anrey İvanoviç Jelyabov (1851-1881) bu dönemde kaleme aldığı program metinlerinde devrimci ayaklanmalarda kentli işçi sınıfının rolüne dikkat çekiyor ve narodniklerin ajitasyon faaliyetlerinin esas olarak bu sınıfa yönelik olarak geliştirilmesi gerektiğini söylüyordu. Dönemin Narodnaya Volya program metinlerinde genel seçim ile seçilen bir kurucu meclis öncülüğünde anayasal reformlar yapılması talebi iletiliyordu (Mullin, 2015: 192). Narodnaya Volya örgütü kuruluşundan itibaren devrimci terör eylemleri ortaya koydu. Örgütün kadroları "entelligentsia"nın temsilcilerinden (öğrencilerden, serbest meslek sahiplerinden ve subaylardan) oluşuyordu (Plekhanov & Zasuliç, [1891] 1983: 94), ancak St. Petersburg, Moskova, Odessa, Kiev ve Kharkov gibi büyük şehirlerde işçi çevrelerinde de büyük bir etki yapmayı başardılar (Offord, 1986: 28). Narodnaya Volya mensupları Tkaçov'un dar bir kadro tarafından devrim gerçekleştirme perspektifine yakın duruyorlar, devletin Batı Avrupa'daki gibi hakim sınıfların temsilcilerinden oluşan bir komisyon olmadığını, kendi çıkarı için var olan bağımsız bir örgüt olduğunu, sınıf çıkarlarını temsil etmediğini, dolayısıyla otokratik yönetimin sağlam olmayan temellere dayandığını ve kolaylıkla yıkılabileceğini öne sürüyorlardı (Offord, 1986: 30). Örgütün en çok ses getiren eylemi 1 Mart 1881'de II. Aleksandr'a başarıyla sonuçlanan bir suikastin düzenlenmesiydi. Suikasti takiben devlet otoriteleri tarafından narodnik gruplara karşı büyük çaplı bir saldırı başlatıldı; bu durum, 1880'lerin ilk yarısı boyunca Rusya'da devrimci örgütlerin varlık gösterememesine neden oldu, buna karşılık küçük narodnik grupları varlıklarını korudular (Plekhanov & Zasuliç, [1891] 1983: 94).

Bu dönemde devrimci narodnik grupların yanında "legal narodnik" entelektüeller de faaliyet gösterdi. Rusya'da kapitalizmin gelişim sürecinin 1880'lerin başından

itibaren ivme kazanması ise gerek narodnikleri, gerekse Marksistleri kapitalist gelişme konusunda kapsamlı incelemeler yapmaya teşvik etti (Dowler, 2010: 276). "Legal narodnik"ler ise bu dönemde köy komünü ve kapitalizm gibi konular üzerine yoğunlaştılar. Dönemin en etkili narodnik yazarlarından biri olan Vassiliy Vorontsov (1847-1918) Sud'by Kapitalizma v Rossii (Rusya'da Kapitalizmin Kaderleri) başlıklı 1882 tarihli kitabında Rusya toplumunun bir tarım toplumu olduğunu hatırlatır; tarım toplumlarında kapitalizmin yabancı bir güçten ibaret olduğunu söyler; kapitalizmin Rusya'da gelişmesini sağlayan, hükümetin teşvikleri olmuştur (Laue, 1954: 17; Walicki, 2011: 831). Yazara göre Batı'da kapitalizm ilerici bir rol oynamıştır, Rusya gibi ülkelerde ise kitlelerin küçük bir grup tarafından sömürülmesi şeklini almıştır (Walicki, 2011: 831). Vorontsov aynı kitapta Çernişevskiy'den etkilenecek Rusya'da kapitalist olmayan bir sanayi kalkınma yolunun inşa edilmesini savunur, bunun için devletin büyük ölçekli sanayi işletmelerini millileştirmesini önerir (Laue, 1954: 14; Dowler, 2010: 276).

Zemlya i Volya'nın çözülüşüyle ortaya çıkan örgütlerden Çornyi Peredel'in Georgiy Plekhanov (1856-1918) gibi üyeleri, narodniklerin köylü devriminin imkânlarına ilişkin inancını reddettiler (Kowalski, 2006: 61). Örgütün üyelerinin önemli bir kısmı 1880'i takiben İsviçre'ye sürgüne gitti. Bu dönemde Marksizme yönelen Zasuliç, Marx'a bir mektup göndererek Rusya gibi ülkelerde kapitalist gelişme aşaması atlanarak, köy komünü üzerinden komünizmin kurulup kurulamayacağını sordu. Marx soruya yanıt verirken tereddüt etti ve birkaç mektup taslağı hazırladı; 8 Mart 1881'de verdiği kısa yanıtta narodnik görüşlere benzer bir tavır alarak ilkel köy komünleri üzerinden komünizmin kurulabileceğini ima etti (Marx, [1881] 2017). Bu dönemde İsviçre'de Marksizm üzerine okumalar yapan Plekhanov, Bakunin'in 1869'da yapmış olduğu Komünist Parti Manifestosu çevirisinin yetersizliğine kanaat getirerek yeni bir çeviri yaptı. Marx ve Engels bu çeviriye Ocak 1882'de kısa bir önsöz

yazdılar ve “Rusya’da hızla gelişen kapitalist dalavere ve burjuva toprak ağalığı”na dikkat çektiler; onlara göre “Rus Devrimi Batı’daki proleter devrimin işaretini verir ve ikisi birbirini tamamlarsa, şimdiki halile Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişme yönünde başlangıç olabilir”di (Marx & Engels, [1882] 2017: 627). Marx ve Engels’in bu tespitleri, Rusya’nın Batı Avrupa’nın gelişim çizgisini izledikten sonra komünizme geçişe hazır kale gelebileceğini düşünen Plekhanov’u tatmin etmedi (Anderson, 2010: 281).

Plekhanov’un ve çevresinin faaliyetleri teorik faaliyetler ile sınırlı değildi; Plekhanov’un Cenevre’de Akselrod, Deutsch ve Zasuliç gibi eski narodniklerle birlikte 1883’te kurduğu Osvobojeniye Truda (Emeğin Kurtuluşu) grubu, Rus Marksistlerini bir araya getiren ilk topluluk idi. Aynı dönemlerde Rusya topraklarında da Marksist gruplar kurma denemeleri yapıyordu, örneğin Dimitar Blagoyev Aralık 1883’te St. Petersburg’da bir sosyalist grup oluşturmuştu; bu çevre entelektüellerle sınırlı değildi ve işçi sınıfıyla da doğrudan bağlantısı vardı (Kowalski, 2006: 61, 63).

Plekhanov, Emeğin Kurtuluşu grubunun ilk yayını olan Sosyalizm ve Siyasal Mücadele başlıklı 1883 tarihli bir kitapçıkta iktisadi gelişmenin toplumun sınıflara bölünmesine yol açtığını ve bu sınıfların çıkarları arasındaki çelişkilerin politik tahakküm için mücadelelerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını belirtir. Dolayısıyla siyasal iktidar tüm dönemlerde ve tüm bağlamlarda kendi gelişimi için gerekli olan toplumsal devrimi tamamlamasıyla beraber kurulur (Plekhanov, [1883] 1974: 72-73). Plekhanov buradan yola çıkarak proletaryanın siyasal iktidarı almasının önemli olduğunu, ancak bütün stratejiyi siyasal iktidarı ele geçirme hedefi üzerinde inşa etmenin yanlış bir yöntem olduğunu belirtir; ezilen sınıfın sınıf bilinci yoktur, kendi varoluşuna dair bir algısı yoktur; zamanla toplum içinde “ileri” bir sınıf haline gelecektir ancak henüz bu aşamaya ulaşmamıştır. Bu ve benzeri nedenlerle, verili koşullarda işçi sınıfının siyasal iktidarı alması mümkün değildir (Plekhanov, [1883] 1974: 78, 80).

Plekhanov böylece narodniklerin siyasal iktidarın doğrudan doğruya alınması yoluyla devrim yapmaya dayalı olan devrim stratejisine eleştiri yöneltir. Ona göre kapitalizme özgü olan üretim örgütlenmesi ve mübadele biçimi, işçilerin kurtuluşu için nesnel ve öznel fırsatı yaratmıştır; bilimsel sosyalizmin yardımıyla işçiler kendi durumlarının farkına varacak ve kapitalizmin utanç verici boyunduruğunu ortadan kaldıracaklardır (Plekhanov, [1883] 1974: 87). Plekhanov aynı eserinde proletaryanın siyasal taleplerine ilişkin de bir çerçeve sunar: Ona göre monarşik ya da cumhuriyetçi temsili sistem burjuvazinin bir ürünü iken, proletarya kendi toplumsal özlemlerini gerçekleştirebilecek olan tek siyasal formu, “doğrudan halk yasaması”ni talep eder (Plekhanov, [1883] 1974: 76; ayrıca bkz. Plekhanov, [1884b]: 354).

Plekhanov 1884 tarihli Farklarımız başlıklı kitabında narodnik hareketin gelişiminin kısa bir tarihini sunar, Rusya’da kapitalizmin gelişimi ve köy komünlerinin dönüşüme dair değinilerde bulunur ve sosyalistlerin görevlerinin ne olması gerektiğine dair fikirlerini sıralar. Ona göre Rusya’daki devrimciler her ne pahasına olursa olsun, mümkün olan en hızlı şekilde devrim istemektedirler. Plekhanov, bu hızlı devrim beklentisine karşı, bir işçi partisi tarafından devrimci strateji geliştirilmesini önerir. Parti, entelektüellerin teorik ve pratik güçsüzlüğüne çözüm getirecek, 1870’lerin sonundan itibaren giderek dar bir alana sıkışan, etkili olmayan ve narodniklerin halka yabancılaşmasına neden olan terör eylemlerinin ötesine geçen bir devrimci faaliyet yapılmasını sağlayacaktır. Plekhanov, işçi sınıfı ve onun devrimci partisi üzerine kurulu olması gerektiğini belirttiği bu stratejinin köylüleri bütünüyle dışlamadığını da söyler, köylüleri etkilemenin efektif yollarının neler olduğunu araştırmakta olduklarını belirtir (Plekhanov, [1884a]: 344, 347-348).

Sosyal Demokrat Emeğin Kurtuluşu Grubu’nun programı 1884’te Plekhanov tarafından hazırlandı. Program metnine göre Emeğin Kurtuluşu Grubu, Rusya’da sosyalist fikirlerin yayılmasını ve bir Rus sosyalist işçi partisinin kurulmasını amaçlar (Plekhanov, [1884b]: 353). Metinde

**Plekhanov
narodniklerin
siyasal iktidarın
doğrudan doğruya
alınması yoluyla
devrim yapmaya
dayalı olan devrim
stratejisine eleştiri
yöneltir.**

Rusya'da 1885-1886 yıllarında gerçekleşen grev dalgası gerek Rusya içinde, gerekse sürgünde faaliyet gösteren sosyalist grupların işçi sınıfı devrimi üzerine beklentilerinin gelişmesine zemin hazırladı.

grubun Uluslararası İşçi Derneği (Birinci Enternasyonal) ilkelerini kabul ettiği ve "tüm medeni dünyadaki çalışanların ortak çıkarları"na dayandığı da belirtilir. Plekhanov dönemin Rusya'sının sorunlarının sadece kapitalist üretimin gelişmesinden değil aynı zamanda bu gelişmenin yetersizliğinden kaynaklandığını söyler. Yazar, sosyalist entelektüellerin vakit yitirmeden sanayi merkezlerindeki işçileri birbiriyle bağlantılı gizli çevreler içinde örgütlemeleri gerektiğini öne sürer (Plekhanov, [1884b]: 354-356). Plekhanov'a göre entelektüellerin öncelikle çağdaş bilimsel sosyalizmin duruşunu benimsemeleri, "Narodnaya Volya gelenekleri"ni ise ancak bilimsel sosyalizm ile uyumlu oldukları takdirde savunmaları gerekmektedir. Emeğin Kurtuluşu Grubu hükümete karşı terörist eylemlerin gerekliliği konusunda narodniklerle hemfikir olsa da entelektüellerin öncelikle toplumun en ileri tabakası olan sanayi işçilerinin örgütlenmesi konusunda rol oynayacaktır (Plekhanov, [1884b]: 357). Bu şekilde Plekhanov ve Emeğin Kurtuluşu üyeleri, köylülerin örgütlenmesini temel alan narodnik stratejiyi reddederler. Plekhanov ve Akselrod gibi Emeğin Kurtuluşu mensupları 1880'li yıllar boyunca bir yandan entelektüeller ve sanayi işçileri arasındaki ilişkilere özel bir önem vermişler, diğer yandan da işçilere Marksist literatürü tanıtmının önemine dikkat çekmişlerdir. Cenevre'de yayımlamaya başladıkları "İşçilerin Kütüphanesi" adlı kitapçık dizisinin 1884 tarihli çıkış bildirgesinde Plekhanov ve Akselrod işçilerin en ileri tabakasının, "başka bir deyişle, işçi entelligentsiasının" okuyacağı kitapçıklar ve broşürler basmanın önemini altını çizerler. Tüm ileri işçiler hangi sınıfa mensup oldukları üzerinde düşünmelidirler. İşçi sınıfı genel nüfus içinde küçük bir orana sahip olsa da bu sınıf Rusya'nın büyük şehirlerinde önemli bir yere sahiptir ve Rusya'nın çalışan sınıflarının bilinçli önderi olmasının önünde bir engel yoktur (Plekhanov & Akselrod, [1884] 1983: 68-70). Plekhanov, Akselrod ve arkadaşları Cenevre'de sürgünde bulunan Rusları örgütleyerek faaliyetlerini sürdürdükleri bu yıllarda St. Petersburg başta olmak

üzere büyük Rus ve Bulgar şehirlerinde işçiler arasında faaliyet gösteren çok sayıda militan da bulunuyordu. Dimitriy Blagoyev isimli Bulgar devrimcinin inisiyatifiyle 1883-1884'te St. Petersburg'da Rus Sosyal Demokratları Partisi adıyla faaliyet gösteren bir grup kurulmuştu; bu grup Emeğin Kurtuluşu grubu ile bağlantılıydı. Grup üyelerinin 1885'te hazırladığı bir program taslağı, amaç ve hedefleri hakkında bilgi verir. "Blagoyev Grubu" olarak da bilinen bu gruba göre sosyalizm tarihsel gelişim sürecinin mantıksal bir sonucuydu; sosyalizm emeğin toplumsallaşmasını ve ürünlerin herkes arasında eşit dağıtımını amaçlıyordu. Grup özel toprak mülkiyetinin kaldırılmasını ve tüm toprakların devlet mülkiyetine geçmesini istiyordu; merkezlerdeki işçi ve entelektüellerin politik hareketinin köylü devrimi ile birleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Tıpkı Emeğin Kurtuluşu Grubu gibi bu grup da belirli durumlara sınırlı kalmak koşuluyla terör yöntemlerinin kullanılmasını kabul ediyordu (Blagoyev Grubu, [1885] 1983: 74, 77-78).

Rusya'da 1885-1886 yıllarında gerçekleşen grev dalgası (Lenin, [1895-1896] 1983: 168) gerek Rusya içinde, gerekse sürgünde faaliyet gösteren sosyalist grupların işçi sınıfı devrimi üzerine beklentilerinin gelişmesine zemin hazırladı. Bazı narodnik gruplar, narodnik düşünce ile sosyalizmi birleştirmek için çaba gösterdiler; Petersburg Üniversitesi'nde doğa bilimleri öğrencisi olan ve "Narodnaya Volya'nın Terörist Fraksiyonu" olarak adlandırılan bir narodnik gruba üye olan ve bu grup için bir program hazırlayan Aleksandr Ulyanov (1866-1887) köylülük yerine işçi sınıfının temel devrimci güç olduğunu savunuyor, Marx'ın erken dönem eserlerinin çevirisini yaparak narodnik düşünce ile Marksizm'i yakınlaştırmaya çalışıyordu (Walicki, 2009: 617). Ulyanov 1887'de çar III. Aleksandr'a (hük. 1881-1894) bir suikast girişiminde bulundu, girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından idam edildi. Aleksandr İlyiç Ulyanov'un kardeşi Vladimir İlyiç (Lenin), 1890'ların sonundan itibaren Rus komünist hareketinin en önemli isimlerinden biri haline gelecekti.²

Blagoyev grubu St. Petersburg'da belirli bir etki yapmıştı, ancak Emeğin Kurtuluşu Grubu Cenevre'de çarlık baskısından uzak bir konumda yer aldığı için daha serbest ve sürekli bir devrimci faaliyetle bulunabiliyordu. Grup 1880'lerin ikinci yarısı boyunca Avrupa sosyalist hareketi ile olan bağlantılarını güçlendirdi. Plekhanov Emeğin Kurtuluşu Grubu için 1887'de yeni bir program hazırladı. Bu programda Rus sosyal demokratlarının tıpkı diğer ülkelerdeki sosyal demokratlar gibi emeğin sermaye boyunduruğundan bütünüyle kurtarılmasını amaçladıklarını belirtir. Yaklaşmakta olan devrimin uluslararası bir karakter taşıyacağını söyler ve tüm ülkelerin üreticilerin ortak çıkarlara sahip olduğuna dair Uluslararası İşçiler Birliği tarafından da savunulmuş olan fikirleri hatırlatır. Plekhanov Rusya'da 1861'de serflikin kaldırılmasını takiben kapitalizmin büyük bir ilerleme kaydettiğini, doğal ekonomi sisteminin yerini meta üretimine bıraktığını ve büyük ölçekli sanayi için çok geniş bir iç pazarın ortaya çıktığını belirtir. Bu süreçte köylülerin durumu önemlidir: Rus devrimci hareketinin zaferi öncelikle köylülerin yararına olacaktır, ancak hareket köylülerden herhangi bir destek alamamaktadır. Plekhanov Rus sosyal demokratlarının mutlakiyetçiliğe karşı savaşımın temel yolu olarak sosyalist fikirleri işçi sınıfı içinde yaygınlaştırmayı ve bu sınıfın üyelerini devrimci örgütlere kazanmayı gördüklerini de belirtir (Plekhanov, [1887] 1974: 81-83). Uluslararası İşçiler Birliği'nin 1870'li yılların ortasına doğru işlemez hale gelmesinden sonra sosyalist partileri bir araya getiren yeni bir uluslararası platformun oluşturulması gündeme gelmişti. Bu dönemde Avrupa'nın en etkili ve en büyük sosyalist partisi konumunda olan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin girişimiyle 1889'da İkinci Enternasyonal kuruldu. Henüz bir Rus sosyal demokrat partisi kurulmamış olmasına rağmen Plekhanov Rus sosyalistlerini temsilen Enternasyonal'in Paris'te yapılan açılış kongresine katıldı ve kongrede bir konuşma yaptı; Rusya'da köy komünlerinin çözülerek kapitalizmi kuruluşunu tasvir ettiği konuşmasını "Rusya'da

devrimci hareket ancak işçilerin devrimci hareketi olarak zafer kazanabilir. Bizim için bir başka yol yoktur ve olamaz" sözleriyle tamamlıyordu (Plekhanov, [1889] 1976: 363). Plekhanov Paris'teki kongreden sonra Londra'ya giderek Engels ile tanışma fırsatı buldu, sonraki yıllarda Londra'da Engels ile sohbet ettiği günlerin hayatının en mutlu günleri olduğunu söyleyecekti (Steila, 1991: 7).

ii. toplumsal hareketlilik, grevler ve örgütlenme tartışmaları

a. kıtlık yıllarında sosyalist ve narodnik düşünceler (1891-1895)

Rusya topraklarının çok büyük bir kısmı 1891-1892 yılları boyunca yayılan kıtlık ve salgın hastalık dalgasından etkilendi. Kıtlık kapitalizmin Rusya'da yaygınlaşmasına dair analizlerin sayısının artmasına neden oldu. Genç ekonomist Pyotr Struve'ye (1870-1944) göre kıtlığın kırsal alandaki etkileri, Marksistlerin kapitalizmin kaçınılmazlığına dair görüşlerini doğruluyordu (Dowler, 2010: 278). Aynı kıtlık dalgası Lenin'in narodnik düşünceden uzaklaşarak Marksizm'e yaklaşmasında önemli bir rol oynadı (Dowler, 2010: 278). Yuliy Martov ve kızkardeşi Lydia Dan (1878-1963) da bu dönemde Marksizmi benimseyenler arasındaydı. Aynı dönemde Marksist olmayan sosyalist literatür de Rusya'da belirli bir etki yapmaktaydı; ABD'li yazar Edward Bellamy'nin (1850-1898) 1888 tarihli Looking Backward: 2000-1887 (Geçmişe Bakmak, 2000-1887) başlıklı ütopyik romanı Rusça'ya çevrilerek 1891'de yayımlanmıştı ve dönemin St. Petersburg fabrika işçileri tarafından sosyalist geleceğin tasviri olarak örnek gösteriliyordu (Anonim, [1891] 1983: 88-89). Eserin Rusça, Gürcüce, Litvanyaca ve İbranice çevirileri 1891'den 1918'e uzanan dönemde 50.000 baskı yaptı (Stites, 1989: 32).

Plekhanov kıtlık dalgasının başlamasını takiben 1891'de "Rusya'da Açlığa Karşı Mücadelede Sosyal Demokratların Görevleri" başlıklı bir metin kaleme aldı. Yazar bu metinde sosyalistlerin ütopyaları terk ederek bilimsel bir bakış açısı edindiklerini söyler, sosyalist hareketin başarısının proletarya-

Uluslararası İşçiler Birliği'nin 1870'li yılların ortasına doğru işlemez hale gelmesinden sonra sosyalist partileri bir araya getiren yeni bir uluslararası platformun oluşturulması gündeme gelmişti. Bu dönemde Avrupa'nın en etkili ve en büyük sosyalist partisi konumunda olan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin girişimiyle 1889'da İkinci Enternasyonal kuruldu.

**Plekhanov,
1890'ların
başında devrimci
örgütlenme ve
propaganda
konularının yanında
materyalist teori
üzerine de önemli
yazılar yazıyordu.**

nın sınıf bilincinin yükselişi ile ölçülebileceğini belirtir; sosyalistlere göre, bu yükselişe yardımcı olan her şey yararlıdır (Plekhanov, [1891] 1983: 101). Plekhanov'a göre proletarya ve burjuvazinin arasındaki çatışma, tıpkı daha önceleri burjuvazi ve feodal aristokrasi arasında gerçekleşmiş olan çatışma gibi, tarihsel açıdan kaçınılmaz bir süreçtir. Dolayısıyla sınıf bilincinin yükseltilmesi için yapılması gereken propaganda çalışmaları büyük bir önem taşır; ancak her şeyin propagandadan ibaret olduğu da söylenemez (Plekhanov, [1891] 1983: 102-103). Plekhanov bundan sonra propaganda ve ajitasyon kavramları arasında ayırım yapar. Ajitasyon bir propaganda türüdür, ancak, belirli şartlar altında (normal şartlar altında propaganda-cının sözlerini dinlemek istemeyecek olan kişilerin bile bu sözleri kulak kabartmak zorunda oldukları şartlarda) ortaya çıkar. Yazara göre ajitasyon, bütünüyle olağan olmayan ve kamuda belirli bir çalkantıya neden olan olaylara yönelik olarak yapılan bir propaganda türüdür; sosyalistler bu olayları kendi lehlerine çevirmezlerse kötü politikacılar olurlar. Sosyalistlerin henüz sosyalist olmayanları sosyalizme yararlı bir dava için mücadeleye çekebilmeleri, ajitasyon ile mümkün olmuştur (Plekhanov, [1891] 1983: 103); "propaganda ajitasyonla beraber yürütülmediği takdirde tüm tarihsel anlamını kaybedecektir" (Plekhanov, [1891] 1983: 104). Plekhanov bu sözlerini takiben sonraki dönemlerin Rus sosyalistleri tarafından sıklıkla alıntılanan tanımını yapar: "propagandacı çok sayıda fikri tek bir kişiye ya da az sayıda kişiye yayar, ajitator ise bir fikri ya da az sayıda fikri geniş bir insan kitlesine, bazen de belirli bir yerin tüm ahalisine yayar" (Plekhanov, [1891] 1983: 104). Ona göre Rus sosyalistleri gelmekte olan Rus devriminde etkin bir rol oynamak istiyorlarsa nasıl ajitator olunabileceğini bilmelidirler; örgütlenme ise bu yönde ilk ve temel adımdır (Plekhanov, [1891] 1983: 105-106).

Plekhanov, 1890'ların başında devrimci örgütlenme ve propaganda konularının yanında materyalist teori üzerine de önemli yazılar yazıyordu. Bu dönemde Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde Eduard

Bernstein, Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde ise Otto Bauer gibi yazarlar Immanuel Kant'tan etkilenen bir Marksizm yorumu geliştirirken Plekhanov Hegel'e dönüş yoluyla Marksizm'in temellerini yeniden değerlendirmeyi önerir; 1891'de "Hegel'in Ölümünün Altmışıncı Yıldönümü İçin" başlıklı makalesinde "diyalektik materyalizm" kavramını ilk olarak kullanır. Plekhanov, Hegel'in "tarihsel gelişme"yi merkeze alan bir filozof olduğunu ve tarihsel gelişmenin anahtarı olarak "ekonomik gelişme"yi gördüğünü öne sürer. Onun "diyalektik materyalizm" anlayışı, tarihin akışının insan iradesiyle değil, maddi üretici güçlerle belirlendiği, insanların tarihi bilinçsiz bir şekilde yaptığı fikirleri üzerine kuruludur. Plekhanov nesnel koşulların belirlediği bu süreç içinde sıçramaların da yer alabileceğini söylemekle birlikte temelde nesnelci bir diyalektik yorumu benimser (Anderson, 2014: 63-65).

Plekhanov, materyalist tarih anlayışının gelişimi üzerine incelemelerini 1890'ların ilk yarısı boyunca kitaplaştırdı. Kitabı 1895 yılı başında Rusya'da yayımlatmayı başardı; "Beltov" takma adıyla yayımladığı eserin başlığını Tekçi Tarih Görüşünün Gelişimi olarak belirlemişti; başlıkta "materyalizm" sözcüğünün geçmesinin sansür için engel teşkil edeceğini düşündüğünden, bu kavram yerine "tekçi" (monist) kavramını kullanmıştı. Kitap sansürden geçerek 1895'te yayımlandı. Tekçi Tarih Görüşünün Gelişimi'nden itibaren Plekhanov'un eserlerinde Marksizm'in ilerlemeci-nesnelci yorumunun giderek daha belirgin bir hal aldığı gözlemlenir (Walicki, 2009: 614). Önceki yazılarında olduğu gibi, kapitalist gelişme aşamasının atlanması yoluyla doğrudan komünizme geçiş yapılabileceği yönündeki fikirlere karşı çıkar ve narodniklerin öznelciliğini kesin bir dille reddeder; Rus sosyalistlerini bir yandan köy komünlerinin yıkılması ve köylülüğün proleterleşmesi gibi süreçleri tarihin kaçınılmaz gelişmeleri olarak ele almaya, diğer yandan da sosyalizmi belirsiz bir gelecekte, "tarihsel şartların olgunlaşması" sonrasında kurulabilecek bir sistem olarak algılamaya davet eder (Walicki, 2011: 830-831). Önceki

eserlerinde de kimi öncülleri görülebilecek olan bu vurguları, 1895 civarından itibaren son derece keskin bir hal almıştır: Plekhanov bundan sonraki eserlerinde toplumda “gelişmenin nesnel yasaları”nın doğa bilimlerindeki kanunları hatırlatacak şekilde “matematik bir kesinlik” ile bilinebileceğini düşünür (Walicki, 2009: 613), siyasal stratejilerin de buna göre oluşturulması gerektiğini savunur. Bu görüşleriyle, 19. yüzyıl sonuna doğru Almanya başta olmak üzere pek çok ülkenin sosyalistleri arasında yaygınlaşan nesnelci Marksizm yorumlarının öncülerinden olmuştur.

Marksizm 1890’lı yıllarda Plekhanov’un yanında başka Rus yazarlar üzerine de büyük bir etki yaptı. Çok sayıda Rus yazar 1890’lı yılların ilk yarısının kriz koşullarından hareketle Marksist yöntemleri kullanarak iktisat üzerine çalışmalar ortaya koydu. Kapital’in Rusça çevirisini yapmış olan narodnik yazar Danielson, Marx’ın isteği üzerine yazmaya başladığı ekonomi çalışmasını bu dönemde tamamladı; eser Köylülerin Kurtuluşundan Sonra Toplumsal Ekonomimizin Anahatları başlığıyla 1893’te yayımlandı (Walicki, 2011: 832). Pyotr Struve de 1890’larda St. Petersburg Üniversitesi’nde öğrenim görürken katıldığı sosyal demokrat toplantıların ve Plekhanov’un eserlerinin etkisiyle Marksizmi benimsedi ve ekonomi alanında çalışmalar yaptı. Rusya’da Ekonomik Gelişmeye İlişkin Eleştirel Notlar başlıklı 1894 tarihli kitabı, Marksizmin akademik bir çerçeveden savunusunu içeriyordu; muhtemelen narodnik ideolojiyi eleştirdiği ve Rusya’nın kapitalistleşmiş olduğu yönündeki tespitini açıkça devrimci çağrılarla tamamlamadığı için sansür engelini aşarak yayımlanabilmişti. Bu kitap ile birlikte Marx’ın Kapital’ini temel alarak akademik düzeyde iktisadi incelemeler yapan Rus öğretim üyelerinin mensubu olduğu “legal Marksizm” akımının doğduğu kabul edilir (Mullin, 2015: 166).

Bu dönemde eser veren kimi narodnikler (örneğin Mikhaylovskiy) kapitalizmin Rusya’da yayıldığını kabul etmekle beraber narodnizmin köylü devrimini temel alan genel esaslarını savunmaya devam ettiler. Mikhaylovskiy,

1870’lerden itibaren savunduğu fikirleri bu dönemde dile getirmeye devam etti. Ona göre kapitalist sanayinin gelişimiyle birlikte köy komünü zayıflamaya başlamıştı; kapitalizm ve köy komününün bir arada bulunması mümkün değildi ve bunlardan birinin ortadan kalkması gerekiyordu (Laue, 1954: 16). Böylece Mikhaylovskiy bir yandan kapitalizmin gelişimi konusunda Marksistlerinkine benzer bir yorum yapıyor, diğer yandan da çözümün komüne geri dönülmesi olduğunu savunarak Marksistlerden ayrılıyordu. Mikhaylovskiy 1893’ten itibaren narodnik dergi Russkoye Bogatstvo’nun (Rus Zenginliği), editörlüğünü üstlenmiş, bu dönemde narodnizmin en tanınan temsilcisi olma özelliğini perçinlemişti (Laue, 1954: 15). Mikhaylovskiy’nin bu dönemde Marksizm üzerine yazdığı yazılar, Lenin’in ilk yayımlanmış kitabı olan Halkın Dostları Kimlerdir? Ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?’ı (1894) yayımlamasına vesile oldu. Lenin bu polemik kitabında Plekhanov’un nesnelci diyalektik anlayışından etkilenerek Mikhaylovskiy’nin “sübjektif toplumbilim yöntemi” olarak adlandırdığı yaklaşımını sert bir şekilde eleştirir. Mikhaylovskiy gibi “sübjektif toplumbilimciler” ise “üretim ilişkileri gibi en basit temel ilişkilere nasıl eğilineceğini” bilemeyerek doğrudan doğruya siyasal ve hukuksal biçimleri incelemeye başlamışlardır (Lenin, [1894] 1996: 18). Lenin’e göre Marx toplumsal-ekonomik biçimlenmelerin gelişmesini “doğal tarihin bir süreci” olarak ele almıştır; Marx’ın etkisiyle materyalizm insan düşüncelerinin akışının şeylerin akışına bağlı olduğu sonucuna varmıştır (Lenin, [1894] 1996: 17, 19). Yine Lenin’e göre Marx, toplumsal hareketi, “yalnızca insan iradesinden, bilincinden, niyetinden bağımsız olmakla kalmayıp, tersine insanların iradesini, bilincini, niyetlerini belirleyen yasaların yönettiği bir doğa tarihi süreci olarak kabul eder” (Lenin, [1894] 1996: 51). Tıpkı Engels Plekhanov gibi Lenin de Marksizm’in diyalektik anlayışını metafizik yöntemin durağan yaklaşımına karşı diyalektik yöntemi geliştirerek toplumu “sürekli gelişme durumunda olan canlı bir organizma” olarak incelediğini belirtir (Lenin, [1894] 1996: 50). Lenin Plekhanov’dan ilham alan bu nesnelci Marksizm yorumunu 1914 yılı sonlarına ka-

Marksizm 1890’lı yıllarda Plekhanov’un yanında başka Rus yazarlar üzerine de büyük bir etki yaptı. Çok sayıda Rus yazar 1890’lı yılların ilk yarısının kriz koşullarından hareketle Marksist yöntemleri kullanarak iktisat üzerine çalışmalar ortaya koydu.

Rusya'nın büyük şehirlerinde 1890'lı yılların ortalarında yeni bir grev dalgası ortaya çıktı, bu süreç içinde işçiler arasında sosyalist örgütlenme çalışmalarının yapılması gündeme geldi.

dar savunmaya devam etmiş, 1914-1915'te ise Hegel okumalarından hareketle bilinç-nesnellik ilişkilerini daha farklı bir şekilde ele alan ve şematik bir nesneliliğin ötesine geçen bir diyalektik anlayışı benimsemiştir.

**b. "ajitasyon"un teorisi ve pratiği:
"mücadele birlikleri"nin kurulması ve yahudi sosyalistlerin faaliyetleri**

Rusya'nın büyük şehirlerinde 1890'lı yılların ortalarında yeni bir grev dalgası ortaya çıktı, bu süreç içinde işçiler arasında sosyalist örgütlenme çalışmalarının yapılması gündeme geldi. Bu süreçte narodnik kökenli genç bir devrimci olan, 1890'lar boyunca Marksizm üzerine okumalar yapan Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) işçiler arasında örgütlenme faaliyetlerine başladı. Bu çalışmada önceki bölümde düşüncelerine kısaca değinilen Aleksandr Ulyanov'un kardeşi olan Lenin bu dönemde Marksist sınıfsal analizini benimsemiş olsa da Plekhanov'un eserlerinde savunduğu kimi fikirlere (özellikle de Rusya'da kapitalizmin uzun bir gelişme evresi geçireceği beklentisine) sıcak bakmıyor, Vorontsov ve Danielson gibi Marksizmden etkilenmiş narodnik yazarların üretimin millileştirilmesi yönündeki önerilerini benimsiyordu (Dowler, 2010: 278). Bunun yanında Lenin 1895'ten itibaren Hegel felsefesi üzerine de derinlikli okumalar yapmaya başlamıştı.

Lenin 1894-1895 kış aylarında St. Petersburg'da çeşitli fabrikalarda çalışmalar yaptı, işçilerin durumu üzerine anketler düzenledi, fabrika sahipleri ve devletin işçilerin ortak düşmanı olduğu yönündeki fikirleri yaygınlaştırdı (Lenin, [1895] 1983: 140, 142). 1894 sonlarında ise Martov ile birlikte St. Petersburg'da İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği adlı bir örgüt kurdu ve fabrikalarda propaganda çevreleri oluşturarak Marksist teorinin işçiler arasında yaygınlaştırılmasını sağladı. Çeşitli fabrikalarda faaliyet gösteren küçük grupları bir araya getiren bu örgütün kurulması, Plekhanov da dahil olmak üzere dönemin sosyalistleri tarafından heyecanla karşılandı, kaldı ki 1895'te Mücadele Birliği'nin bazı temsilcileri İsviçre'ye giderek Emeğin Kurtuluşu grubu ile bağlantı kurdu. Grev dalgası 1895-1896 kışında çok önemli bir boyuta ulaştı; Aralık 1895'te şüpheli görü-

len çok sayıda entelektüel ve işçi tutuklandı (Plekhanov, [1896] 1983: 177, 180).

Lenin Aralık 1895'i izleyen aylar boyunca bir sosyal demokrat partinin kuruluşu için çalışmalar yaptı ve bir taslak program hazırladı. Programda kapitalizmin gelişiminin, az sayıda fabrika sahibinin, tüccarın ve toprak sahibinin servetinde büyüme anlamına geldiğini söylüyor, işçi sınıfının kapitalist sınıfa karşı mücadelesinin, başkalarının emeğinden geçinen tüm sınıflara ve her tür sömürüye karşı mücadele anlamına geldiğini belirtiyordu. Ona göre bu mücadele ancak siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından alınması ile sona erebilir (Lenin, [1895-1896] 1983: 153-154). "Eski koşullar"ın hakim olduğu dönemde (kapitalizm öncesinde) küçük mülk sahipleri nüfusun ağırlıklı kesimini teşkil ederken, serflerin özgürlüklerine kavuşmasından sonra halkın yaşam şartlarında büyük bir dönüşüm meydana gelmiştir; serfler özgürleşip çalıştıkları toprakları terk etme imkânı elde ederken köylüler kendi kendini besleyemeyecek duruma gelmişlerdir (Lenin, [1895-1896] 1983: 156-157). Lenin, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte işçilerin durumunun da sürekli olarak kötüleştiğinin altını çizer; ücretli emekçilerin sayısı artmaktadır; bu, sadece fabrika çalışanlarının değil, ücretli tarım işçilerinin sayısının da artması anlamına gelir (Lenin, [1895-1896] 1983: 160).

Lenin, Rusya işçi sınıfı hareketinin uluslararası işçi sınıfı hareketinin bir parçası olduğunu da belirtir (Lenin, [1895-1896] 1983: 154). Ona göre Rus işçisinin kapitalist sınıfa karşı mücadelesinde müttefiki Alman, Polonyalı ve Fransız işçilerdir, düşmanları ise Rus, Polonyalı ya da Fransız kapitalistlerdir (Lenin, [1895-1896] 1983: 163). Lenin, hükümetin sınıfların üzerinde olmadığını, aksine, mülk sahibi sınıfları mülksüz sınıflara, kapitalistleri işçilere karşı koruduğunu da belirtir (Lenin, [1895-1896] 1983: 164). Plekhanov'un ve diğer sosyalist yazarların önceki dönemlerdeki yazılarında önemini vurguladıkları "sınıf bilinci" konusuna Lenin de yer verir: İşçilerin sınıf bilincine kavuşmaları, onların kendi durumlarını iyileştirmenin ve kendi kurtuluşlarını hazırlamalarının tek yolunun kapitalist ve fabrika sahibi sınıfa karşı bir

mücadele içine girmek olduğunun farkına varmaları anlamına gelir; bunun yanında, işçilerin sınıf bilinci işçi sınıfının diğer sınıflardan ayrı tek bir sınıf teşkil ettiklerinin farkına varmaları ve “devlet işleri”nde etki kazanmalarının gerekliliğini anlamaları anlamını da taşır (Lenin, [1895-1896] 1983: 165). Fabrikada gerçekleşen çatışmaların kaçınılmaz olarak kanunlarla ve devlet otoritesiyle de karşı karşıya gelmek anlamını taşıdığını hatırlatır; işçi sınıfı devlet yönetimi ve yasama üzerinde etkili olmadan kendi kurtuluşunu hazırlayamaz (Lenin, [1895-1896] 1983: 167-168).

Lenin, program metninde mutlakiyetçi hükümete karşı aktif bir muhalefet yürüten tüm burjuvazi fraksiyonlarının sosyal demokrasinin desteğini alacağını belirtir ve var olan durumdaysa burjuvazinin devlet işlerinde etki sahibi olmasının işçiler için çok daha büyük bir değeri olduğunu ekler (Lenin, [1895-1896] 1983: 170). Böylece Rusya’da Marksist literatürde “mutlakiyetçiliğe karşı burjuvazi ile ittifak” taktiğinin ilk örneklerinden biri ortaya konur. Bununla birlikte Lenin bu ittifakın şartlarını sıralamaktan geri kalmaz; ona göre işçiler burjuvazinin temsilcilerine siyasal özgürlük için mücadelede destek verirken, mülk sahibi sınıfın ancak geçici bir müttefik olabileceğini, işçiler ve kapitalistlerin çıkarlarının bağdaşmayacağını, işçilerin hükümetin mutlak gücünü sona erdirdikten sonra kapitalist sınıfa karşı mücadelelerini açık bir şekilde yürüteceklerini her zaman hatırlamalıdır (Lenin, [1895-1896] 1983: 170). St. Petersburg Mücadele Birliği, 1896 yılı boyunca fabrikalarda ajitasyon faaliyetlerine devam etti; Haziran 1896’da 30 bin işçinin katıldığı büyük grevde de bu faaliyetler ivme kazandı. Bu grevlerden hemen sonra, Temmuz 1896’da yapılan İkinci Enternasyonal kongresine Plekhanov ve Struve Rus sosyal demokratlarını temsilen katıldılar (Mullin, 2015: 166); Plekhanov kongrede yaptığı konuşmada çarın hükümetinin her koşulda burjuvazinin hizmetçisi ve Rus proletaryası içindeki her tür “akıllıca hareket”in düşmanı olduğunu belirtti (Plekhanov, [1896] 1983: 176-177).

c. yahudi işçilerin örgütlenmesine doğru

Rusya’da işçi hareketlerinin ve sosyalist düşüncenin gelişiminin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için Yahudi toplulukları içinde gelişen sosyalist hareketlerin incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir. 19. yüzyıl sonunda Rusya topraklarında 5,1 milyona yakın Yahudi yaşamaktaydı ve bu nüfus dünya Yahudi nüfusunun yarısını oluşturuyordu. Rusya’da 1890’lı yıllarda çalışan Yahudilerin yüzde 54,4’ünü gezgin satıcıların ağırlıkta olduğu küçük ölçekli ticaretle uğraşanlar oluşturuyordu (Friesel ve Skolnik’e atıfla Conforti, 2010: 217). Yahudi nüfusun yüzde 18,4’lük bir kısmı zanaatkâr idi; yüzde 25’i ise ücretli işçi idi, bunun yüzde 10’luk kısmını “kol emeği” ile çalışanlar oluşturuyordu (Traverso, 2001: 136-137). Yahudi proletaryası dönemin büyük şehirlerinde gelişmekte olan ağır sanayi alanından dışlanıyordu; kaldı ki Yahudiler Rusya’nın Batı sınır boylarında sınırları belirlenmiş bir yerleşim bölgesinin dışına ancak istisnai olarak çıkabiliyorlar ve bu bölgede yer alan “ştetl” adı verilen küçük ve orta ölçekli şehirlerde yaşıyorlardı. Yahudi proletaryası çoğunlukla zanaatkâr kökenliydi, buna karşılık Rus proletaryası köy kökenliydi; Yahudi işçiler Yahudi sermayedarların sahip olduğu küçük işletmelerde çalışıyorlardı; Rus ya da Polonyalı işçilerle (ve sermayedarlarla) temasları yok denecek kadar azdı (Traverso, 2001: 138). Plekhanov bu dönemde kaleme aldığı metinlerde Yahudi sosyal demokrasisinin temsilcilerinin artık tek bir Yahudi halkı olmadığını, Yahudilik içinde iki ayrı halkın, birbirine düşman iki sınıfın bulunduğu farkına vardıklarını söylüyordu (Plekhanov, [1896] 1983: 185). Yahudilerin sendikal örgütlenmelerinde de Rus köy komünü (obşçına) modeli değil, Yahudi zanaatkâr dayanışma örgütleri (hevrot) örnek alınmıştı (Traverso, 2001: 137).

Arkadiy Kremer (1865-1935) ve Martov, Vilna (Lehçe Wilno, Litvanyaca Vilnius) şehrinde Yahudi sosyalistlerin 1893-1894 yıllarında yaptıkları kapsamlı tartışmaları takiben Ajitasyon Üzerine başlıklı bir broşür kaleme aldılar. Yazarlar küçük çaplı propagandadan Vilna’da Yahudi işçi kitlesinin geniş bir kısmına yönelik ajitasyon faaliyetlerine geçişin

Rusya’da işçi hareketlerinin ve sosyalist düşüncenin gelişiminin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için Yahudi toplulukları içinde gelişen sosyalist hareketlerin incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir.

20. yüzyıl başında ve 1917 Bolşevik Devrimi uğrağında yoğun bir şekilde gündeme gelen tartışma başlıklarının temelleri 19. yüzyıl boyunca ütöpic sosyalist, narodnik ve Marksist siyasal düşünüş gelenekleri içinde yapılan entelektüel katkılarla atılmıştır.

nasıl mümkün olacağını açıklamayı amaçlıyorlardı (Kowalski, 2006: 64). Yazarlara göre Rus sosyal demokratları yanlış taktikler benimsemişlerdi ve bunu değiştirmeye mecburdular (Kremer & Martov, [1896] 1983: 192). Kremer ve Martov dünya üzerindeki en gelişkin kapitalist üretimin ve en gelişkin işçi hareketinin İngiltere’de bulunduğunu, ancak söz konusu hareketin siyasal karakterinin yeterince gelişmediğini ve çoğunluğun aktif siyasal mücadeleden uzak durduğunu belirtirler; İngiltere’de proletarya ancak yakın bir zamanda sosyal demokrat bir yönelime girmiştir ve reformların ancak devlet aygıtı üzerine doğrudan etki edilmesi yoluyla gerçekleştirilebileceğinin ayırıcına varmaya başlamıştır (Kremer & Martov, [1896] 1983: 195). Yazarlara göre önemli olan işçi sınıfının bilinçli olması ve çıkarlarının burjuvazininkilerden farklı olduğunun farkına varmasıdır. Burjuvazi işçi sınıfını kendi mücadelelerinde bir yedek güç olarak tutmakta, burjuvazinin verdiği eğitim, işçi sınıfının sınıfsal öz bilincini yitirmesine yol açmaktadır (Kremer & Martov, [1896] 1983: 197). Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı kendini gösterdiğinde ise işçi hareketi yavaş yavaş politik bir nitelik kazanacaktır (Kremer & Martov, [1896] 1983: 199). Yazarlara göre sosyal demokratların görevi fabrika işçileri arasında sürekli olarak ajitasyon faaliyetleri yapmaktır; bu faaliyetler işçileri kendi çıkarlarını korumaları yönünde eğitecektir; bunların amacı ise sınıfsal öz bilincin oluşmasıdır. İşçi sınıfının bilinçli bir şekilde sınıf mücadelesine girmesi, siyasal ajitasyonun temelini oluşturur (Kremer & Martov, [1896] 1983: 199-200). Sosyal demokrasinin gerçek anlamda bir halk partisi olması için işçi sınıfının ihtiyaçlarına dayalı bir faaliyet programına sahip olması gerekir (Kremer & Martov, [1896] 1983: 200). Yazarlar bilimsel sosyalizmin Batı’da işçi hareketinin teorik ifadesi olarak ortaya çıktığını, Rusya’da ise soyut bir teoriye dönüştüğünü söyler ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini belirtirler (Kremer & Martov, [1896] 1983: 202).

Ajitasyon Üzerine’nin etkisi Batı Rusya’daki Yahudi işçi çevreleri ile sınırlı kalmadı; metin henüz yayımlanmadığı ve el yazısı olarak çoğaltıldığı 1895 yılı sonlarından itibaren St.

Petersburg Mücadele Birliği tarafından da örgütlenme çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanıldı (Kowalski, 2006: 65). Ajitasyon Üzerine’nin yayımlanmasından sonra sosyalist literatürün temel eserlerinin Yiddiş diline çevrilmesi yönündeki çabalar da önem kazandı. Bu dönemde Yiddiş dilini yaygınlaştırmaya çabalayan Yahudi milliyetçisi yazarlardan Haim Jitlovski, 1897 yılında Komünist Parti Manifestosu’nu Yiddiş diline çevirdi.

sonuç

20. yüzyıl başında ve 1917 Bolşevik Devrimi uğrağında yoğun bir şekilde gündeme gelen tartışma başlıklarının temelleri 19. yüzyıl boyunca ütöpic sosyalist, narodnik ve Marksist siyasal düşünüş gelenekleri içinde yapılan entelektüel katkılarla atılmıştır. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin 1898’de kurulmasından itibaren yoğunlaşan bu tartışmalarda “aşamalı devrim”, “bilinç taşıma” ve “nesnelci/öznelci tarih anlayışı” konularının özel bir öneme sahip oldukları tespit edilebilir.

Herzen ve Çernişevskiy gibi yazarların 1840’lı ve 1850’li yıllardan itibaren gündeme getirdikleri, narodniklerin ise 1860’ların sonundan itibaren canlı tuttukları tartışmalarda Rusya’da (ve Batı Avrupa dışında kalan diğer toplumsal formasyonlarda) bir devrimin gerçekleşmesi, sosyalist ya da komünist bir toplumun kurulması için Batı Avrupa’daki gelişim çizgisinin izlenmesinin beklenemeyeceği, var olan koşullar üzerinden toplumsal-iktisadi dönüşümün inşa edilebileceği savunulmuştur. Narodnikler bir yandan Marx’ın ve Marksistlerin kapitalizm eleştirisini benimsemiş, diğer yandan da Marksizm’e atfettikleri ilerlemeci anlayışı sıklıkla eleştirmişlerdir. Bu eleştirilere cevaben Marx, 1877-1882 arasında yazdığı kimi yazılarda Batı Avrupa’daki tarihsel gelişim çizgisinin başka toplumlarda aynı şekilde ortaya çıkmayacağını kabul etmiştir. 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde bu tartışma canlılığını korumuştur ve sosyalist devrimin kapitalizmin gelişmesinin beklenmeden gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair tartışmalar 20. yüzyıl boyunca sosyalist hareket içindeki temel tartışmalar arasında yer almıştır.

Narodnik yazarların ve militanların “halk devrimi”nin imkânları üzerine düşünceleri,

onları entelektüeller ve “halk” arasındaki ilişki üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Lavrov’dan etkilenen narodnikler küçük devrimci grupların halkın bilinçlenmesi için taşıdığı önemi teslim etmekle birlikte devrimin “tepeden” gerçekleştirilmesi fikrine karşı çıkmış, Tkaçov gibi narodnikler ise küçük grupların hazırladığı, devlet iktidarının ele geçirilmesiyle gerçekleşecek bir “tepeden devrim” stratejisi geliştirmişlerdir. 19. yüzyıl sonundan itibaren Marksizm içinde de bu tartışmalar yoğun bir şekilde yapılmıştır; 1898’in ikinci yarısından itibaren Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde gelişen “ekonomist” yönelim kitlelerin kendiliğinden hareketine ve bu kendiliğinden hareket içinde bilinçlenmesine özel bir önem atfederken, Lenin gibi Marksistler giderek artan bir şekilde işçi sınıfına devrimci parti tarafından bilinç taşınmasının gereğine dikkat çekmişlerdir. Bu konu da 20. yüzyıl boyunca sosyalist hareket içinde sınıf bilinci ve öncü partinin rolü üzerine yapılan tartışmalarda ele alınan temel konulardan biri olma özelliğini korumuştur. “Devrim stratejisi” ve “bilinç taşıma” tartışmalarıyla birlikte ele alınabilecek olan bir

diğer konu, “nesnelci” ve “öznelci” tarih anlayışları arasındaki tartışmadır. 19. yüzyıl boyunca narodnikler tarihte bireyin rolü, tarihin gelişimine bireylerin ya da devrimci öznelerin yapabilecekleri müdahaleler gibi konular üzerine düşünürken, Plekhanov gibi Marksist yazarlar giderek artan bir şekilde tarihin nesnel gelişme yasalarının olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu hipotez, Plekhanov’un 1890’ların ortasından itibaren devrimi nesnel şartların olgunlaşmasından sonra gerçekleşebilecek olan bir kırılma noktası olarak değerlendirip belirsiz bir geleceğe doğru ötelemesine neden olmuştur. Bu konu sonraki dönemlerde de tartışılmaya devam etmiş, Plekhanov’un düşünceleri Karl Kautsky gibi önde gelen İkinci Enternasyonal sosyalistleri tarafından paylaşıp reformcu bir sosyalizm anlayışının temelini oluştururken, Lenin gibi devrimci Marksistler “devrimin güncelliği” konusu üzerine yaptıkları vurgularla ve nesnel şartlara devrimci iradenin yapabileceği müdahalelerin olanakları üzerine geliştirdikleri düşüncelerle bu tartışmalara önemli katkılar sağlamışlardır.

kaynakça

- Anderson, Kevin B. (2010) *Marx at the Margins: On Nationalism, Ethnicity, and Non-Western Societies*, Chicago: The University of Chicago Press.
- (2014) *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev. Ertan Günciner, İstanbul: Yordam.
- Anonim ([1891] 1983) “Four Speeches by Petersburg Workers (1 May 1891)”, Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 84-91.
- Billington, James H. (1970) *The Icon and the Axe: An Interpretative History of Russian Culture*, New York: Vintage Books.
- Blagoyev Grubu ([1885] 1983) “A Draft Programme for Russian Social Democrats, and Statutes of the Fund”, Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 74-80.
- Cahm, Caroline (1989) *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism, 1872-1886*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Claeys, Gregory (2011) “Non-Marxian Socialism”, Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 521-555.
- Conforti, Yitzhak (2010) “East and West in Jewish Nationalism: Conflicting Types in the Zionist Vision?”, *Nations and Nationalism*, 16(2): 201-219.
- Çerņişevskiy, Nikolay Gavriloviç ([1858] 1976) “Toprağın Komünal Mülkiyetine Karşı Çıkanların Felsefi Önyargılarının Eleştirisi”, çev. Ergin Günçe, Tunçay, Mete (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi: Cilt I*, Ankara: Bilgi, 299-332.
- Dowler, Wayne (2010) “The Intelligentsia and Capitalism”, *Leatherbarrow, William & Offord, Derek (ed.) A History of Russian Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 263-285.
- Kowalski, Ronald (2006) *European Communism, 1848-1991*, New York: Palgrave Macmillan.
- Kremer, Arkadiy & Martov, Yuri ([1896] 1983) “On Agitation (1896)”, Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 192-205.
- Kuzey Rus İşçileri Birliği ([1879] 1983) “Programme (1879)”, Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 41-44.
- Laue, Theodore H. von (1954) “The Fate of Capitalism in Russia: The Narodnik Version”, *The American Slavic and East European Review*,

- 13(1): 11-28.
- Lenin, V. İ. ([1894] 1996) "Halkın Dostları" Kimlerdir? Ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Mücadele Ederler?, çev. İsmail Yarkin, İstanbul: İnter.
- Lenin, Vladimir İlyiç ([1895] 1983) "To the Workers of the Semyannikov Factory (January 1895)", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 140-142.
- Lenin, Vladimir İlyiç ([1895-1896] 1983) "Draft and Explanation of a Programme for the Social Democratic Party (December 1895-July 1896)", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 153-171.
- Marx, Karl ([1877] 2017) "Mikhailovsky'ye Mektup", çev. Aziz Ufuk Kılıç, Marx, Karl, Hayalet: Seçme Yazılar, der. David McLellan, ed. Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Ayrıntı, 611-612.
- ([1881] 2017) "Vera Zasuliç'e Mektup", çev. Aziz Ufuk Kılıç, Marx, Karl, Hayalet: Seçme Yazılar, der. David McLellan, ed. Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Ayrıntı, 618-622.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich ([1882] 2017) "Komünist Manifesto'nun Rusça Basımına Önsöz", çev. Aziz Ufuk Kılıç, Marx, Karl, Hayalet: Seçme Yazılar, der. David McLellan, ed. Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Ayrıntı, 626-627.
- McClellan, Woodford (1979) *Revolutionary Exiles: The Russians in the First International and the Paris Commune*, London: Frank Cass.
- Mullin, Richard (ed.) (2015) *The Russian Social-Democratic Labour Party, 1890-1904: Documents of the 'Economist' Opposition to Iskra and Early Menshevism*, Leiden: Brill.
- Offord, Derek (1986) *The Russian Revolutionary Movement in the 1880s*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2010) "The People", Leatherbarrow, William & Offord, Derek (ed.) *A History of Russian Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 241-262.
- Perrie, Maureen (2000) "The Russian Revolution", Parker, David (ed.) *Revolutions and Revolutionary Tradition in the West, 1560-1991*, London: Routledge, 151-168.
- Plekhanov, Georgiy Valentinoviç ([1883] 1974) "Socialism and the Political Struggle", *Selected Philosophical Works in Five Volumes: Volume I*, Moscow: Progress Publishers, 49-106.
- ([1884a] 1974) "Our Differences", *Selected Philosophical Works in Five Volumes: Volume I*, Moscow: Progress Publishers, 107-352.
- ([1884b] 1974) "Programme of the Social Democratic-Emancipation of Labour Group", *Selected Philosophical Works in Five Volumes: Volume I*, Moscow: Progress Publishers, 353-357.
- ([1887] 1974) "Second Draft Programme of the Russian Social Democrats", *Selected Philosophical Works in Five Volumes: Volume I*, Moscow: Progress Publishers, 358-362.
- ([1889] 1976) "Plekhanov'un Paris'te Toplanan İkinci Enternasyonal'in İlk Kongresinde (Uluslararası İşçiler Sosyalist Kongresi: 14-21 Temmuz 1889) Yaptığı Konuşma", çev. Mete Tunçay, Tunçay, Mete (ed.) *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi: Cilt I*, Ankara: Bilgi, 362-363.
- ([1891] 1983) "The Tasks of the Social Democrats in the Struggle against the Famine in Russia (1891): Extracts", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 100-107.
- ([1896] 1983) "Report Presented by the Russian Social Democrats to the (London) International Congress of Socialist Workers and Trade Unions (1896)", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 176-187.
- Plekhanov, Georgiy Valentinoviç & Akselrod, Pavel ([1884] 1983) "From the Publishers of the 'Workers' Library", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 68-72.
- Plekhanov, Georgiy Valentinoviç & Zasuliç, Vera ([1891] 1983) "Report [to the International] by the Editorial Board of the Journal Sotsial-Demokrat", Harding, Neil (ed.) *Marxism in Russia: Key Documents, 1879-1906*, çev. Richard Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 92-99.
- Steila, Daniela (1991) *Genesis and Development of Plekhanov's Theory of Knowledge: A Marxist Between Anthropological Materialism and Physiology*, Dordrecht: Springer.
- Stites, Richard (1989) *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Traverso, Enzo (2001) *Yahudi Sorunu ve Marksistler: Bir Tartışmanın Tarihi (1843-1943)*, çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Yazın.
- Walicki, Andrzej (2009) *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanmadan Marksizme*, çev. Alâeddin Şenel, İstanbul: İletişim.
- (2011) "Russian Political Thought of the Nineteenth Century", Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 811-834.
- Zweynert, Joachim (2008) "Between Reason and Historicity: Russian Academic Economics, 1800-1861", Barnett, Vincent & Zweynert, Joachim (ed.) *Economics in Russia: Studies in Intellectual History*, London: Routledge, 57-74.

dipnotlar

- 1 Eser Türkçe'ye Nasıl Yapmalı? başlığıyla çevrilmiştir.
- 2 Ulyanov, "Lenin" kod adını 1901'de kullanmaya başlamıştır. Ancak bu yazı boyunca 1901 öncesi faaliyetleri için de kendisinden "Lenin" adıyla söz edilecektir.